

Obrazy Andaluzji w kinie hiszpańskim
(1910–2021)

Joanna Aleksandrowicz

Obrazy Andaluzji w kinie hiszpańskim
(1910–2021)

Recenzent
Grażyna Stachówna

Spis treści

Wstęp	7
Wprowadzenie do Andaluzji	7
Cel, zakres i metody badań	9
W kręgu sporów o kino narodowe i regionalne	11
Stan badań	19
Rozdział I	
Andaluzja i <i>españolada</i> . Kreowanie obrazu	25
<i>Españolada</i> czy <i>andaluzada</i>	25
Carmen, sen romantyków i narodziny mitu	36
W rytmie flamenco, w rytmie copli	56
Korrida, między fiestą a melodramatem	110
<i>Bandoleros</i> w legendzie i propagandzie	136
Pejzaże europejskiego Orientu	155
Rozdział II	
Podróże na Południe. Odkrywanie Innego	179
Spojrzenie cudzoziemca	179
Zderzenie małych ojczyzn	206
Andaluzyjczyk z walizką	235
Czternaście kilometrów do raję	258
Podróże wyobrażone	274
Rozdział III	
Palmy z kartonu i <i>cante jondo</i> na blokowisku. Przełamywanie stereotypów	289
Krzywe lustra	290
Poszukiwanie realizmu, obnażanie mitów	332
Powracanie do korzeni	353
Andaluzyjskie nie-miejsca	374
Całkiem inne historie	394
Konkluzje	407
Gatunki i wątki tematyczne	408
Jak zostać Andaluzyjczykiem	410

Pędząca nowoczesność i czas zatrzymany	413
Pocztówki z Andaluzji	414
Między Hiszpanią a <i>patria chica</i>	416
Postulaty badawcze	417
Filmografia	421
Bibliografia	467
Indeks przywołanych filmów	499
Resumen	509
Summary	511

Wstęp

Kino pojawiło się w Andaluzji 17 września 1896 roku. W Sewilli odbyła się wówczas pierwsza w regionie projekcja filmowa¹, kilka miesięcy po pokazach w Barcelonie inaugurujących to medium w Hiszpanii². By ukazać sposób obrazowania Andaluzji w kinie hiszpańskim, nie wystarczy jednak cofnąć się do historii seansów czy do pionierskiego okresu rodzimej produkcji. Proces kreowania oblicza Południa, który w filmie znajdzie swą kontynuację, eskalację, ale i zanegowanie, rozpoczął się na długo przed wynalezieniem ruchomych obrazów. Kompendium wykorzystywanych przez kino motywów kształtowało się już od XVI wieku w hiszpańskiej literaturze i sztuce. Kluczowy dla utworzenia współczesnego obrazu okazał się jednak wiek XIX. Wraz z przybyciem na południe Hiszpanii zagranicznych podróżników epoki romantyzmu powstał mit Andaluzji, którego echa pobrzmiwają aż do dziś w kinowych wyobrażeniach regionu, a także w uproszczonej wizji całego kraju, sprowadzanego do białych miasteczek i pięknych plaż, ognistej Cyganki Carmen³, tancerki flamenco z czerwonym goździkiem za uchem i dzielnego matadora.

Wprowadzenie do Andaluzji

Andaluzja jako część Hiszpanii, w której panowanie Maurów trwało najdłużej (711–1492), przyciągała uwagę sławą europejskiego Orientu, gdzie w szczególnym stopniu kształtowało się społeczeństwo wielokulturowe, a splot Wschodu

---

¹ Zob. M. Barrientos Bueno: *El cine llega a Sevilla: magia y espectáculo*. En: *Andalucía: la construcción de una imagen artística*. Coords. L. Méndez Rodríguez, R. Plaza Orellana. Editorial de la Universidad de Sevilla, Sevilla 2015, s. 178.

² Zob. J. Pérez Perucha: *Narración de un aciago destino (1896–1930)*. En: R. Gubern, J. E. Monterde, J. Pérez Perucha, E. Riambau, C. Torreiro: *Historia del cine español*. Cátedra, Madrid 2005, s. 24.

³ W książce używam słowa „Cyganie” jako odpowiednika hiszpańskiego *gitanos*, stosowanego w filmach oraz opracowaniach naukowych. W ogólnych kontekstach posługuję się określeniem „Romowie”.

i Zachodu znalazł wyjątkowe miejsce w architekturze i sztuce⁴. Jednocześnie przyrodnicza różnorodność i ekonomiczne zapóźnienie Południa sprawiały, że poszukiwano tam również pierwotnej dzikości i naturalności, tak bliskich ideałom romantycznym. Andaluzja stała się w XIX wieku kluczowa nie tylko w wizji cudzoziemców, ale i w kulturze hiszpańskiej. Postacie literackie typowe dla Południa traktowano wówczas jako bohaterów całego narodu, a zainteresowanie Andaluzją znalazło wyraz w sztuce i życiu społecznym. Odwrócenie tej tendencji nastąpiło około 1900 roku, gdy na fali fascynacji modernizacją uwagę zaczęły przyciągać dynamicznie rozwijające się regiony północnej Hiszpanii⁵. To napięcie pomiędzy utożsamianą z Południem tradycją a kojarzoną z Północą nowoczesnością będzie też obecne w hiszpańskim kinie.

Zakorzenie w XIX wieku postrzeganie regionu jako kulturowej wizytówki całej Hiszpanii powróci w latach nacjonalistycznej dyktatury generała Miguela Prima de Rivery (1923–1930). Po wojnie domowej (1936–1939) koncepcja ta znalazła rozwinięcie w ideologii frankistowskiej, upatrującej w Południu tradycyjne wartości i kolebkę bogatej kultury ludowej, wolnej zarazem od separatystycznych tendencji rozwijających się na Północy. Dyktatura generała Francisca Franco (1939–1975) przyniosła więc rozkwit kina folklorystycznego, w którym Andaluzja traktowana była jako reprezentacja kultury narodowej.

Trzeci aspekt, który znacząco wpłynął na uformowanie kinowych obrazów Południa, wiąże się z odwrotną tendencją, a mianowicie z kształtowaniem się regionalnej tożsamości i próbami stworzenia lokalnego przemysłu filmowego. Poczucie odrębności formowało się tu w wielowiekowym procesie, umacniając się w XIX wieku⁶, a szczególnego znaczenia nabierając wraz z działalnością polityczną i kulturalną Blasa Infante (1885–1936), nazywanego Ojcem Ojczyzny Andaluzjijskiej (*Padre de la Patria Andaluza*)⁷. Momentem zwrotnym we współczesnej historii regionu okazał się okres hiszpańskiej transformacji ustrojowej (*Transición española*, 1975–1982). 4 grudnia 1977 roku Andaluzyjczycy wyszli na ulice w wielkich demonstracjach, domagając się autonomii politycznej, w której upatrywano rozwiązanie problemów ekonomicznych, społecznych i kulturo-

---

⁴ Zob.: R. G. Peinado Santaella: *El periodo andalusí*. En: *Breve historia de Andalucía*. Coord. M. Peña Díaz. Centro de Estudios Andaluces, Sevilla 2012, s. 93–127; M. Moreno Alonso: *Historia de Andalucía*. Ediciones Alfar, Sevilla 2004, s. 59–60.

⁵ Zob. J. Ortega y Gasset: *Teoría de la Andalucía*. En: Idem: *Obras completas. T. VI (1941–1955)*. Taurus, Madrid 2006, s. 175.

⁶ Zob. M. Clavero Arévalo: *El ser andaluz*. Almuzara, Córdoba 2006, s. 96–104. Szerzej na temat historycznego kształtowania się andaluzyjskiej tożsamości zob. A. Domínguez Ortiz: *La identidad de Andalucía*. Universidad de Granada, Granada 1976.

⁷ Zob.: E. Arias Castañón, I. Cordero Olivero: *Georgismo y andalucismo: Blas Infante y el Ideal Andaluz*. En: *Historia de Andalucía contemporánea*. Eds. L. Álvarez Rey, E. Lemus López. Universidad de Huelva, Huelva 1998, s. 333–359; M. Clavero Arévalo: *El ser andaluz...*, s. 156–165.

wych⁸. Na mocy nowej konstytucji z 1978 roku Andaluzja mogła ubiegać się o status jednej z hiszpańskich wspólnot autonomicznych (*comunidad autónoma*). Wyniki referendum, które odbyło się 28 lutego 1980 roku, potwierdziły poczucie odrębności mieszkańców i zdecydowały o autonomii regionu⁹.

Cel, zakres i metody badań

Celem podjętych badań jest ukazanie zmian w obrazowaniu Andaluzji w kinematografii hiszpańskiej od okresu niemego po kino najnowsze. Wyniki przeprowadzonych analiz prezentuję w ujęciu diachronicznym, akcentując zachodzące w czasie przemiany tematyczne i stylistyczne. Zwracam też uwagę na wspomniane trzy elementy kształtujące filmowy obraz Południa – echa wizji romantycznej, traktowanie Andaluzji jako uwarunkowanej ideologicznie reprezentacji Hiszpanii oraz kwestie lokalnej odrębności. Poszczególne zagadnienia przedstawiam w podrozdziałach w ujęciu problemowym, z uwzględnieniem porządku chronologicznego, wskazując zarówno na dominujące tendencje, jak i na jednoczesne występowanie odmiennych zjawisk. W analizie niektórych aspektów stosuję metodę komparatystyczną, porównując strategie obrazowania Andaluzji w różnych tekstach kultury.

Dla obranego celu badań kluczowe są trzy wątki. Pierwszy z nich dotyczy szczególnej roli Andaluzji w ewolucji hiszpańskości. W tym kontekście analizuję filmowe portrety Carmen, napięcie pomiędzy flamenco i coplą oraz związane z nimi motywy cygańskie. Uwagę poświęcam również obrazom korridy oraz filmom o andaluzyjskich rozbójnikach (*bandoleros*). Osobne miejsce zajmuje

⁸ Zob. I. Moreno: *Andalucía: identidad y cultura. (Estudios de Antropología Andaluza)*. Librería Ágora, Málaga 1993, s. 125–128. Szerzej na temat procesu autonomicznego i współczesnej polityki w Andaluzji zob.: E. Lemus López: *Guerra, Dictadura, Transición y Autonomía*. En: *Breve historia de Andalucía...*, s. 326–341; J. A. del Real Alcalá: *La construcción del sujeto colectivo Andalucía como nacionalidad histórica y política*. En: *Nuevos horizontes del pasado. Culturas políticas, identidades y formas de representación*. Coord. Á. Barrio Alonso, J. de Hoyos Puente, R. Saavedra Arias. Universidad de Cantabria, Santander 2011, s. 1–17; M. D. Castilla de la Chica, R. Lorente Hervás, R. Lorente Espinosa: *Proceso autonómico y el Estatuto de Autonomía de Andalucía*. Amarantos, Úbeda 2011. O hiszpańskiej polityce autonomicznej zob. np.: K. Ważłak: *Prawne aspekty autonomii regionalnej w Hiszpanii*. „Przegląd Narodowościowy” 2016, nr 5, s. 11–21; M. Wąsicka: *Ustrój polityczny i struktura terytorialna Hiszpanii a dążenie mniejszości do autonomii*. W: *Hiszpania – mit czy rzeczywistość?* Red. F. Kubiacyk, K. Mirgos. Wydawnictwo Polskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 2012, s. 199–218.

⁹ Zob. szerzej: J. A. Lacomba Avellán: *El referéndum andaluz del 20-F de 1980. Algunas reflexiones 25 años después*. En: *Andalucía y España. Identidad y conflicto en la historia contemporánea*. Vol. 1. Ed. F. Arcas Cubero, C. García Montoro. Fundación Unicaja, Málaga 2008, s. 365–380; A. Jiménez Mena, M. Herrera Mellado: *España y Andalucía: la transición democrática y acceso a las autonomías desde una perspectiva jurídico-política y social*. En: *Andalucía y España...*, s. 133–154.

analiza pejzażu, który w kinie folklorystycznym jest wyraźnym echem koncepcji Andaluzji jako europejskiego Orientu.

Istotne dla definiowania specyfiki regionu i jego mieszkańców okazują się także filmowe podróże utrzymane w różnych konwencjach i formułach narracyjnych. Spotkania z podróżującymi na Południe cudzoziemcami oraz bohaterami pochodzącymi z innych części Hiszpanii pozwalają na określenie andaluzyjskości na zasadzie opozycji. Przebieg kulturowych negocjacji warunkują często konteksty społeczno-polityczne, a Andaluzyjczyk nawet we własnej małej ojczyźnie nierzadko okazuje się egzotycznym Innym. Tendencja ta odwraca się w filmach o tematyce migracyjnej, cechujących się nową dychotomią obcości i oswojenia. Osobnym wątkiem są podróże wyobrażone. Najczęściej wykorzystują one formułę metafilmową, która ujawnia sztuczność kinowych konwencji i umożliwia refleksję nad Andaluzją rozumianą w kategoriach kulturowego konstruktów.

Dla ukazania zmiennego charakteru filmowych obrazów Południa konieczna jest również analiza kina krytycznego względem folklorystycznych klisz ukształtowanych przez *españoladę*. Często wyraża się to w groteskowym zniekształceniu wzorców gatunku lub w realistycznym potraktowaniu tradycyjnych wątków. Inni twórcy zrywają z konwencją *españolady*, koncentrując się na aktualnych problemach społecznych regionu, jego kulturowych korzeniach czy politycznej odrębności. Współcześnie andaluzyjskie lokacje wykorzystywane są też w formułach gatunkowych niezwiązanych w żaden sposób ze specyfiką Południa.

Takie sprobematyzowanie analizy pozwala wykazać złożone związki filmowych obrazów Andaluzji z szerszymi tendencjami w kinematografii hiszpańskiej oraz z uwarunkowaniami społeczno-politycznymi danego okresu. Kino nie tylko bowiem odzwierciedla, ale i aktywnie kształtuje kulturowy obraz hiszpańskiego Południa.

Przeprowadzone analizy objęły 310 hiszpańskich filmów fabularnych z lat 1910–2021. Stanowią one bazę niniejszych badań. Ponadto uwzględniłam najważniejsze dla podejmowanych tematów lub przełomowe w poszukiwaniach regionalnych artystów filmy dokumentalne, paradokumentalne i krótkometrażowe – łącznie obejmujące 56 pozycji. W pracy wspominam także o ośmiu serialach telewizyjnych istotnych w kontekście problematyki migracyjnej, popularyzacji wątku rozbójników, postaci Federica Garcíi Lorki oraz nowych form rozbijania andaluzyjskich mitów i balansowania pomiędzy dokumentem a fikcją. Osobnym zagadnieniem są obrazy Andaluzji w animacjach, których nie uwzględniam w analizach, ale przykładowe tytuły podaję w załączonej filmografii. Warto w tym miejscu podkreślić dużą różnorodność omawianych filmów. Pojawiają się tu zarówno dzieła hiszpańskich mistrzów – Luisa Garcíi Berlangi, Víctora Erice, Luisa Buñuela czy Carlosa Saury – jak i przykłady kina komercyjnego o niewielkich lub żadnych ambicjach artystycznych, dostarczające jednak interesującego materiału dla podjętych badań.

Obrazy Andaluzji spotkać można, rzecz jasna, w wielu kinematografiach. Tutaj skupiam się jednak wyłącznie na przykładach hiszpańskich. Takie ujęcie tematu pozwala na wypracowanie spójnej koncepcji metodologicznej oraz na pogłębioną analizę regionalnych ikon i ich miejsca w kulturze Hiszpanii, umożliwiając również szerszą prezentację mało znanych materiałów, domagających się nie tylko typologii i konkluzji, ale też wzbogacenia o konteksty kulturowe i społeczno-polityczne.

W selekcji materiału filmowego oprócz kraju produkcji uwzględniam konkretny przedział dotyczący czasu akcji – od XIX do XXI wieku. Sporadycznie pojawiające się filmy kostiumowe osadzone w epokach wcześniejszych nie odegrały istotnej roli w kreowaniu współczesnego obrazu Andaluzji, a wiele z nich rozgrywa się w czasach, gdy region nie istniał jeszcze w swoim obecnym kształcie¹⁰. Wiek XIX uwzględniam jako kluczowy dla formowania się późniejszego wizerunku. Ponadto w okresie frankistowskim, gdy stosunkowo często umieszczano akcję filmów w XIX wieku – co w kinie najnowszym zdarza się już bardzo rzadko – wykazują one dużą spójność z tymi rozgrywającymi się współcześnie zarówno pod względem ikonografii, jak i rozwiązań fabularnych.

Śród wątków niemieszczących się w przyjętych tu ramach czasowych warto wspomnieć o literaturze Złotego Wieku, w której wykształcił się archetyp Don Juana, powracający niekiedy także w kinie współczesnym. Same filmy kostiumowe, będące najczęściej adaptacjami sztuki Tirso de Moliny lub późniejszej wersji Joségo Zorrilli, nie wpisują się jednak w przyjętą koncepcję i stanowią przedmiot osobnych badań¹¹. Wątki andaluzyjskie pojawiły się również w podróży Don Kichota opisanych przez Miguela de Cervantesa, lecz w filmowych adaptacjach powieści pełnią one funkcję epizodyczną, nie łącząc się z przedstawionymi w analizach obrazami regionu.

W kręgu sporów o kino narodowe i regionalne

W książce posługuję się kryterium kina hiszpańskiego, które rozumiem jako filmy wyprodukowane w Hiszpanii lub powstałe w wyniku koprodukcji¹². Warto jednak w tym miejscu dodać kilka słów odnośnie do sposobów postrze-

---

¹⁰ Wątki z historii Andaluzji w kinie hiszpańskim i światowym omawia Enrique Colmena. Zob. E. Colmena: *La historia de Andalucía en la pantalla*. Junta de Andalucía–Consejería de la Cultura, Sevilla 2000.

¹¹ Pogłębioną analizę hiszpańskich filmów na temat Don Juana prezentuje Luis Miguel Fernández. Zob. L. M. Fernández: *Don Juan en el cine español. Hacia una teoría de la recreación fílmica*. Universidad de Santiago de Compostella, Santiago de Compostella 2000.

¹² Doprecyzowuje to hiszpańskie prawo filmowe – zob. *Ley 55/2007, de 28 de diciembre, del Cine. Texto consolidado. Última modificación 5.05.2015*. „Boletín Oficial del Estado” 29.12.2007, n° 312, s. 7. <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2007-22439> [dostęp: 1.07.2021].

gania kinematografii narodowej oraz napięcia pomiędzy tą ostatnią a różnie definiowanym kinem regionalnym. Stephen Crofts proponuje, by w związku z nasilającymi się rozbieżnościami pomiędzy narodami i państwami pisać raczej o „kinach państw narodowych” (*nation-state cinemas*) niż o „kinach narodowych” (*national cinemas*). Autor zauważa też, że badania dotyczące tożsamości kina koncentrowały się do lat osiemdziesiątych na samym kryterium produkcji filmów na określonym terytorium, czasami uważanych za ekspresję domniemanego ducha narodowego, natomiast w późniejszym okresie zaczęto uwzględniać również kwestie dystrybucji, publiczności, krytyki filmowej i kulturowych dyskursów¹³.

Na nieoczywistość kategorii narodowych zwraca także uwagę Andrew Higson:

nie wydaje mi się wskazane myślenie o różnorodności i specyfice kulturowej w ściśle narodowych kategoriach; optować za kinem narodowym niekoniecznie stanowi najlepszą drogę do osiągnięcia czy to różnorodności kulturowej, czy to specyfiki kulturowej. W każdym razie ewentualne wspólnoty wyobrażone przez kino są o wiele bardziej lokalne czy transnarodowe niż narodowe¹⁴.

Problem ten staje się szczególnie istotny w badaniach hiszpańskich ze względu na silne poczucie odrębności wspólnot autonomicznych, znajdujące wyraz w próbach stworzenia lokalnego przemysłu filmowego. Badacze podkreślają ów pluralizm również w samej terminologii, pisząc już nie o „kinie hiszpańskim” (*el cine español*), lecz o „kinach hiszpańskich” (*los cines españoles*)¹⁵. Podobne podziały w szerszym ujęciu spotkać można we współczesnej refleksji kulturoznawczej także na gruncie anglosaskim. Zamiast kultury hiszpańskiej proponuje się określenia „kultury Hiszpanii” (*cultures of Spain*) lub „kultury w Hiszpanii” (*cultures in Spain*)¹⁶, a w miejsce jednego „narodu” (*la nación*) używa się liczby mnogiej, pisząc o „narodach” (*las naciones*) lub „narodowościach” (*las nacionalidades*)¹⁷.

¹³ Zob. S. Crofts: *Concepts of National Cinema*. In: *The Oxford Guide to Film Studies*. Eds. J. Hill, P. Church Gibson. Oxford University Press, Oxford 1998, s. 386.

¹⁴ A. Higson: *Ograniczona wyobraźnia kina narodowego*. Tłum. T. Rutkowska. „Kwartalnik Filmowy” 2008, nr 62–63, s. 17.

¹⁵ J. P. Pérez Rufí: *Prólogo*. En: F. J. Gómez Pérez: *Consolidación industrial del cine andaluz*. Universidad de Sevilla, Sevilla 2003, s. 14.

¹⁶ J. Labanyi: *Introduction. Engaging with Ghosts or Theorizing Culture in Modern Spain*. In: *Constructing Identity in the Contemporary Spain*. Ed. Eadem. Oxford University Press, Oxford 2002, s. 9.

¹⁷ Zob.: N. Berthier, J.-C. Seguin: *Introducción*. En: *Cine, nación y nacionalidades en España*. Ed. Eadem. Casa Velázquez, Madrid 2007, s. XVII–XVIII; M. Trenzado Romero: *La construcción de la identidad andaluza y la cultura de masas: el caso del cine andaluz*. „Revista de Estudios Regionales” 2000, n° 58, s. 189. Na temat współczesnych koncepcji kina narodowego w bada-

Dyskurs ten znajduje odzwierciedlenie w licznych badaniach nad kinematografiami regionalnymi w Hiszpanii¹⁸. Nie rozwijają się one jednak identycznie we wszystkich siedemnastu wspólnotach autonomicznych i o ile często mówi się o kinie katalońskim czy baskijskim, o tyle znacznie rzadziej już o aragońskim lub estremadurskim¹⁹. Andaluzja, podobnie jak Galicja, nie jest wprawdzie liderem produkcji regionalnej, ale posiada obecnie liczące się wytwórnie i ma swój udział w corocznym bilansie filmów powstających na terenie Hiszpanii²⁰.

Momentem przełomowym dla rozwoju kina w Andaluzji oraz w innych częściach kraju był początek transformacji ustrojowej. Polityka decentralizacji wsparła wówczas odrodzenie języków i kultur regionalnych, a także stworzyła warunki do debaty nad tożsamością małych ojczyzn (*patrias chicas*), ostatecznie uznając ich prawo do odrębności²¹. Kino odzwierciedlało te zmiany, stając się zarazem narzędziem do budowania poczucia lokalnej przynależności.

W okresie transformacji rozgorzały również debaty na temat kinematografii regionalnych. Na pierwszych spotkaniach filmowców w 1975 roku rozważano koncepcję kina marginalnego (*cine marginal*), działającego poza oficjalnym przemysłem i ukształtowanego pod wpływem radykalnych ruchów lewicowych, upatrujących w filmie „narzędzie walki ideologicznej klas eksploatowanych”²².

---

niach hiszpańskich zob. także: M. García Carrión: *Por un cine patrio. Cultura cinematográfica y nacionalismo español (1926–1936)*. Universitat de València, València 2013, s. 23–42; R. Utrera Macías: *El concepto del cine nacional. Hacia otra historia del cine español*. „Comunicación. Revista Internacional de Comunicación Audiovisual, Publicidad y Estudios Culturales” 2005, n° 3, s. 83–97; E. Iglesias: *¿Cine español en inglés? Spanish movies*. „Caiman. Cuadernos de Cine” 2017, n° 13, s. 12–13; F. Lara: *Cine español y cine en español*. „Caiman. Cuadernos de Cine” 2017, n° 13, s. 8–10; P. Rosen: *El concepto de cine nacional en la „nueva” era „mass mediática”*. En: M. Palacio, S. Zunzunegui: *Historia general del cine*. T. XII. *El cine en la era del audiovisual*. Cátedra, Madrid 1995, s. 115–149.

¹⁸ Zob. np.: S. Tarrado Morales: *El cine vasco en la bibliografía cinematográfica (1968–2007)*. Universidad de Deusto, San Sebastián 2008; S. Zunzunegui: *El cine en el País Vasco*. Diputación Foral de Vizcaya, Bilbao 1985; B. Epps: *Echoes and Traces. Catalan Cinema, or Cinema in Catalonia*. In: *A Companion to Spanish Cinema*. Eds. J. Labanyi, T. Pavlović. Wiley–Blackwell, Malden 2013, s. 50–80; X. Ripoll: *Cataluña*. En: *Cine español. Una historia por autonomías*. Pról. y coord. J. M. Caparrós Lera. PPU, Barcelona 1996, s. 211–244; E. C. García Fernández: *Historia del cine en Galicia 1896–1984*. Biblioteca Gallega, La Coruña 1985; Á. L. Hueso: *Galicja*. En: *Cine español. Una historia por autonomías...*, s. 265–286; J. Aleksandrowicz: *Dialog na ostrzu siekiery i oswajanie innego. Kraj Basków a kino hiszpańskie (1991–2014)*. „Przegląd Kulturoznawczy” 2015, nr 4, s. 329–344.

¹⁹ Zob. M.-S. Rodríguez: *En busca de un hipotético cine castellano-leonés*. En: *Cine, nación y nacionalidades...*, s. 102.

²⁰ Zob. ibidem, s. 101.

²¹ Na temat odrębności hiszpańskich regionów zob. szerzej: J. Colmeiro, J. Gabilondo: *Negotiating the Local and the Global. Andalusia, The Basque Country and Galicia*. In: *A Companion to Spanish Cinema...*, s. 81–110; J. L. de la Granja, J. Beramendi, P. Anguera: *La España de los nacionalismos y las autonomías*. Editorial Síntesis, Madrid 2003.

²² S. Zunzunegui: *De los cines de las nacionalidades a los cines de las autonomías: el caso del cine vasco*. En: V. J. Banet, J. M. Company et al.: *Escritos sobre el cine español 1973–1987*.

Idee kina wojującego dość szybko ustąpiły jednak innym problemom i w centrum dyskusji znalazły się przede wszystkim kwestie regionalnej estetyki.

W 1977 roku w Dolinie Aosty we Włoszech odbyło się spotkanie filmowców, polityków i badaczy z różnych części Europy poświęcone kinematografii narodów bezpieczeństwa. Do wyznaczników tego typu kina zaliczono wówczas język danej grupy, podejmowanie związanej z nią tematyki oraz stosowanie filmowych środków wyrazu dla oddania specyfiki kulturowej²³. W Hiszpanii kryterium językowe okazało się jednak problematyczne, gdyż tożsamość regionalna nie zawsze pociągała za sobą znajomość języka małej ojczyzny, zwłaszcza po latach tępienia tego typu przejawów odrębności. Jeszcze trudniejsze stały się poszukiwania właściwej dla regionu estetyki filmowej i dość szybko porzucano ten trop jako wymykający się ścisłym definicjom. Jak podkreśla Santos Zunzunegui,

jeśli przez kino narodowe chcemy rozumieć to produkowane na obszarach ograniczonych przez granice polityczne związane z istnieniem rządów państwowych, sprawa jest prosta. Jeśli natomiast chcemy objąć tym określeniem dzieła, które zachowują pewne pokrewieństwo estetyczne, ponieważ zostały zrealizowane przez autorów postrzegających i wyrażających w podobny sposób określony charakter narodowy, sprawa się komplikuje²⁴.

Według badacza kino regionalne ma służyć danej społeczności, co oznacza uznanie jej tożsamości oraz rewitalizację praktyk negowanych przez państwo. Drugim wyznacznikiem jest odchodzenie od stereotypów przypisywanych tej grupie przez zwolenników centralizmu. Trzeci aspekt dotyczy uwzględnienia w mniejszym lub większym stopniu specyfiki językowej, społecznej i kulturalnej²⁵.

W 1979 roku podczas I Mostra do Cine das Nacionalidades (Pierwszy Pokaz Kina Narodów) w La Coruña (galic. A Coruña) uznano, że dla stworzenia kinematografii regionalnych należy przede wszystkim zadbać o rozbudowę infrastruktury, system finansowania bazujący na lokalnych dotacjach, stabilizację zatrudnienia filmowców i rozwój telewizji w regionach²⁶. Wraz z powstaniem wspólnot autonomicznych kino zaczęto traktować jako prestiżową część kultury regionalnej. Stąd też od lat osiemdziesiątych można mówić o kinach wspólnot

---

Presentación: J. A. Hurtado, F. M. Picó. Filmoteca de la Generalitat Valenciana, Valencia 1989, s. 66.

²³ Zob. *ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, s. 65. Jeśli nie zaznaczono inaczej, cytaty z opracowań oraz filmów podaje w tłumaczeniu własnym.

²⁵ Zob. S. Zunzunegui: *El cine...*, s. 311-312.

²⁶ Zob. *ibidem*, s. 334.

autonomicznych (*cines autonómicos*) sponsorowanych przez ich władze²⁷. Z czasem wsparcie i promocję zaczęły uzyskiwać wszystkie filmy kręcone w danej wspólnocie, co miało złożone konsekwencje. Z jednej strony „zdjęcia, które swobodnie można by nakręcić w Madrycie, realizowano w innych częściach Hiszpanii, w scenariuszach opisywano egzotyczne lokacje, a budżety powiększono dzięki subwencjom”²⁸. Z drugiej, dotacje władz autonomii tworzyły warunki rozwoju dla regionalnych wytwórni²⁹.

Badacze piszą niejednokrotnie o kinie andaluzyjskim, jednak uwagę zwraca ich niepewność co do określonych ram czy wręcz realnego statusu tego zjawiska. Wyraża się ona nieraz w samych tytułach opracowań, i to nawet tych, które dzieli kilka dekad rozwoju lokalnej kinematografii. W latach osiemdziesiątych Manuel Carlos Fernández Sánchez tytułuje swoją książkę *Hacia un cine andaluz (W stronę kina andaluzyjskiego)*³⁰, a Carlos Gortari Drets pisze o kinie andaluzyjskim jako o „utopii możliwej”³¹, zaś na początku XXI wieku Juan Francisco Gutiérrez Lozano ujmuje termin „kino andaluzyjskie” w znaczący cudzysłów i podkreśla jego potencjalność i nieokreśloność³². Maite Ocaña Wilhelmi w przeprowadzonej w 1999 roku analizie pisze, że chociaż filmowcy „fascynowali się pejzażem, folklorem, kulturą i klimatem Andaluzji już od samych początków kina, nadal trudno mówić o kinie andaluzyjskim jako przemyśle czy choćby [...] koncepcji artystycznej związanej z konkretną estetyką, formą lub treścią”³³.

Rzeczywiście, w okresie transformacji infrastruktura filmowa była dość rachityczna³⁴, a same dyskusje nad andaluzyjskością kina przycichły w latach

²⁷ Zob. M. Trenzado Romero: *La construcción de la identidad...*, s. 189.

²⁸ S. Zunzunegui: *De los cines de las nacionalidades...*, s. 67.

²⁹ Promocję kina jako elementu kultury andaluzyjskiej określają też dziś zapisy zreformowanego w 2007 roku Statutu Autonomii – zob. *Ley Orgánica 2/2007, de 19 de marzo, de reforma del Estatuto de Autonomía para Andalucía*. „Boletín Oficial de la Junta de Andalucía” 20.03.2009, n° 56, s. 11902. <http://www.juntadeandalucia.es/boja/2007/56/d1.pdf> [dostęp: 1.07.2021].

³⁰ Zob. M. C. Fernández Sánchez: *Hacia un cine andaluz*. Bahía, Algeciras 1985.

³¹ Zob. C. Gortari Drets: *Cine andaluz: una utopía posible*. En: *Cine en Andalucía*. Eds. R. Utrera, J.-F. Delgado. Argantonio, Sevilla 1980, s. 8–10.

³² Zob. J. F. Gutiérrez Lozano: *El nuevo „cine andaluz”, todavía sin denominación de origen*. En: B. Díaz Nosty: *Informe de la comunicación 2002: los medios y la modernización en Andalucía*. Ediciones Zeta, Madrid 2002, s. 263–265.

³³ M. Ocaña Wilhelmi: *La producción cinematográfica en Andalucía*. En: *La industria audiovisual y publicitaria en Andalucía. Estudios sobre un sector estratégico*. Coords. M. Aguilera Moyano, A. Méndiz Noguero, A. Castillo Esparcia. Universidad de Málaga, Málaga 1999, s. 177. Zob. także: J. Aleksandrowicz: *Pejzaże wyobrażone. Kraj Basków i Andaluzja w kinie hiszpańskim*. W: *Filmowe pejzaże Europy*. Red. B. Kita, M. Kempna-Pieniążek. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2017, s. 134–135.

³⁴ W tym czasie działały w Andaluzji niewielkie wytwórnie, takie jak Mino Films, Galgo Films, Triana Films czy Za-Cine – zob. szerzej: R. Utrera Macías: *Las rutas del cine en Andalucía*. Andalucía Abierta, Sevilla 2005, s. 74–85; M. Utrera Vinuesa: *Historia de Mino Films*. Fílmoteca de Andalucía, Córdoba 1998.

osiemdziesiątych. Przełomowy okazał się początek XXI wieku, gdy na fali sukcesu *Samotnych* (*Solas*, 1999) Benita Zambrana zaczęły się dynamicznie rozwijać andaluzyjskie wytwórnie Maestranza Films, Caligari Films czy Jaleo Films. W kolejnych latach z coraz większym entuzjazmem wypowiediano się o regionalnym przemyśle filmowym³⁵.

Virginia Guarinos podkreśla, że bardziej przekonująca jest idea kina „w Andaluzji” (*en Andalucía*) niż kina andaluzyjskiego (*andaluz*)³⁶. Takie ujęcie proponuje również Marie-Soledad Rodríguez w szerszym kontekście kin regionalnych, wprowadzając podział na *cine de* i *cine en*, rozumiany jako rozróżnienie na to, co jest typowe dla danego miejsca, i na to, co jest w nim produkowane³⁷. Koncepcja kina andaluzyjskiego jako przemysłu filmowego dochodzi do głosu zarówno we wczesnych badaniach Fernándeza Sáncheza³⁸ czy Juana Fabiána Delgada³⁹, jak i w późniejszych publikacjach Manuela Trenzada Romera⁴⁰, Rafaela Utrery Macías⁴¹, Gutiérreza Lozana⁴² i Francisca Javiera Gómeza Péreza⁴³. W niektórych opracowaniach o andaluzyjskości decyduje wyłącznie pochodzenie reżyserów⁴⁴. Niekiedy badacze stosują też kilka kryteriów jednocześnie. Samuel Fernández Pichel, Sergio Cobo Durán i Víctor Hernández-Santaolalla na użytek swoich badań przyjmują następujące wyznaczniki kina andaluzyjskiego: produkcja lub koprodukcja przez wytwórnię z siedzibą w Andaluzji, pochodzenie reżysera i tematyka andaluzyjska związana ze sceneriami i/lub postaciami⁴⁵.

W pierwszej dekadzie XXI wieku w kontekście aktualizacji *Estatuto de Autonomía para Andalucía* (*Statut Autonomii Andaluzji*) dyskutowano nad za-

³⁵ Zob. np. M. A. Martínez García: *La imagen fragmentada: miradas al audiovisual hecho desde Andalucía*. Minerva, Madrid 2018, s. 17–18.

³⁶ Zob. V. Guarinos: *La mujer andaluza tras la cámara: un presente esperanzador*. En: Alicia en Andalucía. *La mujer andaluza como personaje cinematográfico. La mujer andaluza tras la cámara*. Ed. Eadem. Junta de Andalucía–Consejería de la Cultura, Sevilla 1999, s. 133.

³⁷ Zob. M.-S. Rodríguez: *En busca de un hipotético cine...*, s. 102.

³⁸ Zob. M. C. Fernández Sánchez: *Hacia un cine...*

³⁹ Zob. J.-F. Delgado: *Andalucía y cine, del 75 al 92*. Ediciones El Carro de la Nieve, Sevilla 1991.

⁴⁰ Zob. M. Trenzado Romero: *La construcción de la identidad...*, s. 185–208.

⁴¹ Zob. R. Utrera Macías: *Las rutas del cine...*; Idem: *Prehistoria del cine andaluz*. En: *Cine en Andalucía...*, s. 13–14.

⁴² Zob. J. F. Gutiérrez Lozano: *El nuevo „cine andaluz”...*, s. 263–265.

⁴³ Zob. F. J. Gómez Pérez: *Consolidación industrial...*

⁴⁴ Zob. np.: M. A. Martínez García: *La imagen fragmentada...*; V. Guarinos: *La mujer andaluza tras la cámara...*, s. 131–135; R. Utrera Macías: *Quinta ruta. Galería de cineastas. Álbum de directores, actores y actrices*. En: Idem: *Las rutas del cine...*, s. 189–236.

⁴⁵ Zob. S. Fernández Pichel, S. Cobo Durán, V. Hernández-Santaolalla: *Estéticas de lo real y construcción de la identidad común en el actual cine andaluz (1999–2010)*. En: *Cine español. Arte, industria y patrimonio cultural*. Coord. T. Sauret Guerrero. Universidad de Málaga, Málaga 2011, s. 220.

sadnością użycia słowa „naród” odnośnie do ludności poszczególnych wspólnot autonomicznych. W przypadku Andaluzji optowano za określeniem „rzeczywistość narodowa” (*realidad nacional*) lub „narodowość historyczna” (*nacionalidad histórica*)⁴⁶. Debata ta przeniosła się również na grunt refleksji filmoznawczej. José Manuel del Pino proponuje stosowanie przymiotnika „narodowe” (*nacional*) wobec kina hiszpańskiego i „regionalny” (*regional*) wobec przemysłu filmowego we wspólnotach autonomicznych⁴⁷ – tak też posługują się tymi pojęciami w moich analizach. Autor zauważa także, że choć zwykło się mówić o kinie andaluzyjskim i kinie hiszpańskim o tematyce andaluzyjskiej, ich granice nie są na tyle wyraźne, by można było przygotować katalog z dokładnym przypisaniem każdego filmu do określonej kategorii⁴⁸. Ta niejednorodność dotyczy również najczęściej stosowanych kryteriów określających kino andaluzyjskie, takich jak pochodzenie reżysera, miejsce akcji, tematyka i produkcja. Wiele filmów spełnia bowiem tylko niektóre wyznaczniki, a w kwestii finansowania, obok dotacji autonomicznych, pojawiają się niejednokrotnie subwencje spoza regionu⁴⁹.

Mimo wciąż nieoczywistych kryteriów andaluzyjskości kina we współczesnej literaturze przedmiotu można też spotkać wypowiedzi wiążące pochodzenie reżysera czy miejsce produkcji ze sposobem przedstawiania regionu. Na tej zasadzie Luis Martín Arias, analizując *Śnieżkę* (*Blancanieves*, 2012) Pabla Bergera, zwraca uwagę na baskijskie pochodzenie reżysera i katalońską produkcję filmu⁵⁰. Z kolei Gómez Pérez, pisząc o filmie *Atún y chocolate* (*Tuńczyk i czekolada*, 2004, reż. Pablo Carbonell), zaznacza, że jego twórca urodził się w Kadyksie⁵¹.

Poczucie odrębności regionalnej dochodzi też do głosu w koncepcji metodologicznej opracowań poświęconych andaluzyjskiej kulturze i sztuce. Luis Quesada, pisząc o przedstawieniach Andaluzji w malarstwie, twórczość malarzy andaluzyjskich traktuje oddzielnie⁵², a artystów hiszpańskich prezentuje razem z zagranicznymi⁵³. Przekonanie o tym, że inaczej rozumieją problemy Południa sami Andaluzyjczycy, pojawia się również w pracy Manuela Clavera

⁴⁶ Zob. F. J. Gómez Pérez: *Consolidación industrial...*, s. 24.

⁴⁷ Zob. J. M. del Pino: *La identidad del cine andaluz: la Semana Santa en „Nadie conoce a nadie” (1999) de Mateo Gil (con un epílogo americano)*. En: *La retórica del sur. Representaciones y discurso sobre Andalucía en el periodo democrático*. Eds. A. Gómez L-Quiñones, J. M. del Pino. Alfar, Sevilla 2015, s. 139.

⁴⁸ Zob. ibidem, s. 140.

⁴⁹ Zob. J. M. del Pino: *Ausencia de Sevilla. Identidad y cultura andaluza en „Solás” (1999) de Benito Zambrano*. „España Contemporánea” 2003, n° 16 (1), s. 7–8.

⁵⁰ Zob. L. Martín Arias: *Ideología y política en „Blancanieves” de Pablo Berger*. „Sociocriticism” 2015, n° 1–2, s. 421.

⁵¹ Zob. F. J. Gómez Pérez: *Consolidación industrial...*, s. 229.

⁵² Zob. L. Quesada: *La vida cotidiana en la pintura andaluza*. Fundación Fondo de Cultura de Sevilla, Sevilla 1992.

⁵³ Zob. L. Quesada: *Pintores españoles y extranjeros en Andalucía*. Guadalquivir Ediciones, Sevilla 1996.

Arévala, wyróżniającego perspektywę andaluzyjską⁵⁴ i hiszpańską⁵⁵ w myśleniu o regionie.

Warto podkreślić, że *patria chica* to często nie tyle cała wspólnota autonomiczna, ile jej konkretne prowincje, także pielęgnujące odrębność i własne tradycje. Wśród opracowań filmoznawczych wiele dotyczy rozwoju produkcji i kultury filmowej nie w całym regionie, lecz w poszczególnych jego prowincjach czy ich stolicach, będących najbardziej znaczącymi ośrodkami⁵⁶.

Filmy, których związek z regionem sprowadza się do pochodzenia reżysera, nie tylko analizowane są w literaturze przedmiotu, ale też pojawiają się na festiwalach kina andaluzyjskiego. Na przykład w 2019 roku podczas Semana del Cine Andaluz (Tydzień Kina Andaluzyjskiego) – przeglądu organizowanego przez Universidad de Sevilla – wyświetlano film *La enfermedad del domingo* (*Niedzielną chorobą*, 2018, reż. Ramón Salazar), którego akcja rozgrywa się w Katalonii i we Francji, a zdjęcia nakręcono w Barcelonie i okolicach. Urodzony w Maladze reżyser także pozostałe projekty realizował w innych częściach Hiszpanii.

Również filmy produkowane w Andaluzji często nie ukazują regionu ani jego mieszkańców. Przykładami mogą być produkcje sewilskiej wytwórni Maestranza Films: osadzony w Madrycie komediodramat *La semana que viene, sin falta* (*W przyszłym tygodniu, niezawodnie*, 2006, reż. Josexo San Mateo), zrealizowany na Ibizie oraz na udającej Mozambik Kubie *El sueño de Ibiza* (*Sen o Ibizie*, 2002, reż. Igor Fioravanti) czy *Złodzieje* (*Ladrones*, 2007, reż. Jaime

⁵⁴ Zob. M. Clavero Arévalo: *El ser andaluz...*, s. 145-180.

⁵⁵ Zob. ibidem, s. 181-192.

⁵⁶ Zob. np.: C. Colón Perales: *El cine en Sevilla 1929-1950*. Servicio de Publicaciones del Ayuntamiento, Sevilla 1983; Idem: *Los comienzos del cinematógrafo en Sevilla*. Servicio de Publicaciones del Ayuntamiento, Sevilla 1981; J. C. Rodríguez Centeno: *El cine en Sevilla (y otras diversiones) durante la Guerra Civil. Una visión a través de la publicidad*. En: *Apuntes de cine. Homenaje a Rafael Utrera*. Coord. V. Guarinos. Delta-Publicaciones Universitarias, Madrid 2015, s. 187-198; M. Barrientos Bueno: *Primeros pasos hacia el cinematógrafo en Sevilla. De la itinerancia a los locales estables*. En: *Apuntes de cine...*, s. 1-14; Idem: *Sevilla ante el cinematógrafo. Primeras filmaciones y exhibiciones*. En: *A propósito de Cuesta. Escritos sobre los comienzos del cine español (1896-1920)*. Ed. J. I. Lahoz Rodrigo. Ediciones de la Filmoteca, Valencia 2010, s. 27-47; Á. Vela: *Triana, un barrio de cine. Con más de 400 ilustraciones*. Pról. R. Utrera. RD Editores, Sevilla 2008; R. Garófano: *El cinematógrafo en Cádiz. Una sociología de la imagen (1896-1930)*. Fundación Municipal de la Cultura, Cádiz 1986; V. M. Amar Rodríguez: *El cine en Cádiz durante la guerra civil española*. Universidad de Cádiz, Cádiz 1999; V. M. Amar Rodríguez: *El cine en Cádiz durante la Segunda República*. Universidad de Cádiz, Cádiz 1997; J. M. Serrano Cueto: *Gaditanos en el cine y Cádiz como plató*. Ayuntamiento de Cádiz, Cádiz 2001; M. C. Fernández Sánchez: *Historia del cine en el Campo de Gibraltar (1895-2000)*. Bahía, Sevilla 2002; L. Caparros Masegosa, I. Fernández Mañas, J. Soler Vizcaíno: *La producción cinematográfica en Almería (1951-1975)*. Instituto de Estudios Almerienses, Almería 1997; R. Jurado Arroyo: *Cine en Córdoba durante el franquismo*. Consejería de la Cultura-Diputación de Córdoba, Sevilla-Córdoba 2003; M. Martínez Fernández: *Córdoba en el cine*. Diputación Provincial, Córdoba 1991; J. J. Carrasco: *Granada y cine: su historia*. Almuzara, Córdoba 2012.

Margués Olerraga), do których zdjęcia nakręcono w Bilbao i Madrycie. To właśnie stolica kraju wydaje się w takich wypadkach najczęstszą lokacją.

W moich badaniach pomijam tego typu przykłady, ponieważ nie wnoszą niczego do interesującej mnie tutaj problematyki. Pojęcia kina andaluzyjskiego używam natomiast wyłącznie w kontekście filmów realizowanych przez regionalne wytwórnie, zwykle wiążąc ten termin z próbą stworzenia lokalnego przemysłu filmowego w latach transformacji ustrojowej lub z okresem dynamicznego rozwoju produkcji na początku XXI wieku.

Stan badań

Przeprowadzone analizy stanowią pierwsze tak szeroko zakrojone ujęcie tematu na gruncie filmoznawstwa. W badaniach hiszpańskich i – rzadziej – anglosaskich problem filmowego obrazowania Andaluzji podejmowano jedynie w ramach węższych zagadnień. Najbardziej pomocna była monografia Joségo Maríi Clavera Estebana poświęcona stereotypom andaluzyjskim w kinie z lat 1896–1939⁵⁷. Inspirujące okazały się też badania Maríi Jesús Ruiz Muñoz i Inmaculady Sánchez Alarcón na temat wizerunków filmowych Andaluzyjek⁵⁸ oraz praca Jo Labanyi o andaluzyjskości w kinie frankistowskim⁵⁹. Jedyny projekt, który ukazuje interesujący mnie problem w nieco szerszej perspektywie – w tym wypadku skoncentrowanej na postaciach, działaniach i sceneriach – dotyczy lat 1934–2006, nie obejmuje więc ani kina niemego, ani filmów najnowszych⁶⁰. Oczywiście korzystałam także z wielu artykułów poświęconych wybranym zagadnieniom⁶¹ lub pojedynczym filmom⁶². Dla ukazania recepcji españolady

⁵⁷ Zob. J. M. Claver Esteban: *Luces y rejas. Estereotipos andaluces en el cine costumbrista español (1896–1939)*. Centro de Estudios Andaluces, Sevilla 2012.

⁵⁸ Zob. M. J. Ruiz Muñoz, I. Sánchez Alarcón: *La imagen de la mujer andaluza en el cine español*. Centro de Estudios Andaluces, Sevilla 2008.

⁵⁹ Zob. J. Labanyi: *Lo andaluz en el cine del franquismo: los estereotipos como estrategia para manejar la contradicción*. Centra, Sevilla 2003.

⁶⁰ Zob. I. Sánchez Alarcón, M. J. Ruiz Muñoz, M. Díaz Estévez, F. M. Martín Martín, T. Vera Balanza, N. Meléndez Malavé, M. Fernández Paradas: *Personajes, acciones y escenarios andaluces en el cine español (1934–2006)*. Centro de Estudios Andaluces, Málaga 2008.

⁶¹ Zob. np.: P. Thibaudeau: *¿Hacia un nuevo realismo en el cine español?* En: *Cine, nación y nacionalidades...*, s. 233–246; Á. Quintana: *Más allá del campo: el cine español de la posmodernidad al realismo tímido*. En: *El realismo y sus formas en el cine rural español*. Ed. P. Poyato. Diputación de Córdoba–Ayuntamiento de Dos Torres, Córdoba 2008, s. 111–125; Ch. Perriam, A. Davies: *Carmen and the Spanish Cinema*. In: P. Powrie, B. Babington, A. Davies, Ch. Perriam: *Carmen on Film. A Cultural History*. Indiana University Press, Bloomington 2007, s. 155–189; M. D. Pérez Murillo: *Sevilla a través del cine: desde el tópico a la invisibilidad*. En: *Ciudades europeas en el cine*. Ed. G. Camarero Gómez. Akal, Madrid 2013, s. 279–291.

⁶² Zob. np.: A. Gómez L-Quiñones: *Todos los tópicos del flamenco. Duelo, autenticidad y expresivismo en „La leyenda del tiempo”*. En: *La retórica del sur...*, s. 83–108; S. Lomas Martínez:

pomocne były z kolei recenzje i komentarze opublikowane w hiszpańskiej prasie filmowej w pierwszej połowie XX wieku⁶³.

Jak wspomniałam, nie brak też publikacji dotyczących rozwoju produkcji filmowej w regionie, a ich zakres częściowo pokrywa się z przedmiotem moich badań. Szczególnie przydatna była książka Gómeza Péreza, który obok historycznego zarysu lokalnej produkcji przedstawia szczegółowe analizy filmów zrealizowanych przez regionalne wytwórnie od lat dziewięćdziesiątych XX wieku do 2008 roku⁶⁴. W tym kontekście warto również wspomnieć przeglądowe prace Utrery Macíasa⁶⁵.

Część stanu badań odnosi się do zjawisk, które, choć nie są wyłącznie specyfiką andaluzyjską, mają duże znaczenie dla kształtowania filmowego obrazu regionu. Wymienić tu warto zwłaszcza publikacje Ángela Custodia Gómeza Gonzáleza i Eugenia Cobo Guzmána o flamenco w kinie⁶⁶, opracowania Carlosa Colóna Peralesa oraz Muriel Feiner o filmowych wyobrażeniach korridy⁶⁷ czy monografię Isabel Santaolalli o problemach odmienności etnicznej w kinematografii hiszpańskiej⁶⁸. Bardzo przydatne okazały się również badania Joségo Luisa Navarrete Cardera na temat *españolady*⁶⁹. Pomocne były ponadto ogólne opracowania historycznofilmowe z zakresu kina hiszpańskiego⁷⁰.

W poszerzeniu kontekstów artystycznych i społeczno-politycznych pomogły natomiast prace dotyczące historii⁷¹, języka⁷² i kultury Anda-

---

(Re)nacionalizando la española: divergencias y negociaciones entre „Andalousie” y „El sueño de Andalucía” (1951). „Secuencias. Revista de Historia del Cine” 2015, n° 42, s. 73–99.

⁶³ Zob. np.: J. Piqueras: *Aspectos del cinema. Tauromaquia cinematizante*. „Popular Film” 1929, n° 169, s. 7; M. Santos: *La española y su mixtificación*. „Cinegramas” 1935, n° 46, s. 3–4; F. Rey: *Españoladas*. „Vértice” 1944, n° 71, s. 45–46, 81–82.

⁶⁴ Zob. F. J. Gómez Pérez: *Consolidación industrial...*

⁶⁵ Zob.: R. Utrera Macías: *Las rutas del cine...*; Idem: *El cine de la identidad andaluza. La búsqueda de una compleja identidad*. En: *Cine, nación y nacionalidades...*, s. 121–136; Idem: *Andalucía*. En: *Cine español. Una historia por autonomías...*, s. 11–43.

⁶⁶ Zob.: Á. C. Gómez González: *La reconstrucción de la identidad del flamenco en el cine de Carlos Saura*. Junta de Andalucía, Sevilla 2002; E. Cobo Guzmán: *El flamenco en el cine*. Signatura, Sevilla 2013.

⁶⁷ Zob.: C. Colón Perales: *Un cine para tres Españas. El cine y los toros (1929–1960)*. Pról. M. Clavero. Fundación Real Maestranza de Caballería de Sevilla, Sevilla 2005; M. Feiner: *¡Torero! Los toros en el cine*. Alianza, Madrid 2004.

⁶⁸ Zob. I. Santaolalla: *Los „Otros”. Etnicidad y „raza” en el cine español contemporáneo*. Pressas Universitarias de Zaragoza, Zaragoza 2005.

⁶⁹ Zob. J. L. Navarrete Cardero: *Historia de un género cinematográfico: la española*. Quiasmo Editorial, Madrid 2009.

⁷⁰ Zob. np.: V. J. Benet: *El cine español. Una historia cultural*. Paidós, Barcelona 2012; R. Gubern: *El cine sonoro en la II República (1929–1936)*. Lumen, Barcelona 1977.

⁷¹ Zob. np.: *Breve historia de Andalucía...*; M. Moreno Alonso: *Historia de Andalucía...*; J. M. Cuenca Toribio: *Historia general de Andalucía*. Almuzara, Córdoba 2005.

⁷² Zob. np.: M. Roperó Núñez: *El habla andaluza. Descripción y valoración sociolingüística*. En: *Expresiones culturales andaluzas*. Coord. I. Moreno, J. Agudo. Centro de Estudios Anda-

luzji⁷³, jej obrazów malarskich⁷⁴ i literackich⁷⁵ oraz regionalnych stereotypów⁷⁶. Przydatne okazały się także publikacje na temat flamenco⁷⁷, andaluzyjskich rozbójników⁷⁸, dyskursów turystycznych⁷⁹ i romantycznej wizji regionu⁸⁰ oraz antologie relacji z podróży⁸¹. Łącznie wykorzystałam ponad pięćset pozycji bibliograficznych, głównie hiszpańskojęzycznych.

lucos, Sevilla 2012, s. 35–62; J. Mondéjar: *Las hablas andaluzas: teoría, campos de investigación y textos*. En: *Lengua, historia y la sociedad en Andalucía. Teoría y textos*. Eds. P. Carrasco Cantos, F. Torres Montes. Iberoamericana, Madrid 2011, s. 17–122.

⁷³ Zob. np. I. Moreno: *Andalucía: identidad y cultura...*

⁷⁴ Zob. np.: L. Quesada: *La vida cotidiana...*; Idem: *Pintores españoles...*; L. Jiménez: *Pintores británicos. Otra visión de la Andalucía romántica*. Ayuntamiento de Málaga, Málaga 2014; J. Fernández Lacomba: *La Cultura del Agua y la pintura andaluza*. En: *El agua en la pintura andaluza*. V. 1. *Reflejos del agua en la pintura andaluza*. Dir. J. Mª Fernández-Palacios Carmona. Junta de Andalucía, Sevilla 2002, s. 17–110; R. Plaza Orellana: *Gran Bretaña en Andalucía. Los viajes de los pintores británicos (1800–1830)*. En: *Andalucía: la construcción de una imagen...*, s. 35–52; E. Sacchetti: *Hombres y mujeres en Andalucía: imágenes desde el arte contemporáneo*. Centro de Estudios Andaluces, Sevilla 2011.

⁷⁵ Zob. np. J. Marco: *Bandidos y bandoleros en la literatura del cordel*. En: *Al margen de la ilustración. Cultura popular, arte y literatura en la España del siglo XVIII*. Eds. J. Huerta Calvo, E. Palacios Fernández. Rodopi, Amsterdam 1998, s. 39–52.

⁷⁶ Zob. np.: A. González Troyano: *La cara oscura de la imagen de Andalucía. Estereotipos y prejuicios*. Centro de Estudios Andaluces, Sevilla 2018; J. L. Sangrador García: *Identidades, actitudes y estereotipos en la España de las autonomías*. Centro de Investigaciones Sociológicas, Madrid 1996; E. Temprano: *España. La selva de los tópicos*. Pról. J. Caro Baroja. Mondadori, Madrid 1988.

⁷⁷ Zob. np.: Á. Álvarez Caballero: *El baile flamenco*. Alianza Editorial, Madrid 1998; W. Washabaugh: *Flamenco Music and National Identity in Spain*. Ashgate, Farnham–Burlington 2012; T. Mitchell: *Flamenco Deep Song*. Yale University Press, Yale 1994; M. Machin-Autenrieth: *Flamenco, Regionalism and Musical Heritage in Southern Spain*. Routledge, New York 2017.

⁷⁸ Zob. np. J. M. Ventura Rojas: *El bandolerismo en Andalucía*. Caja Granada, Granada 2009.

⁷⁹ Zob. np.: A. del Rey-Reguillo: *Celuloide hecho folleto turístico en el primer cine español*. En: *Cine, imaginario y turismo. Estrategias de seducción*. Ed. Eadem. Tirant lo Blanch, Valencia 2007, s. 65–100; J. Hernández-Ramírez: *Promesa y oferta. La imagen turística de Andalucía en los carteles publicitarios (1928–2008)*. En: *Andalucía: la construcción de una imagen...*, s. 227–244; M. Hijano del Río, C. Lasso de la Vega González, F. Ruiz Morales, A. Egea Fernández-Montesinos: *La imagen de Andalucía en las guías turísticas*. En: *Dos siglos de imagen de Andalucía*. Ed. A. Egea Fernández-Montesinos. Centro de Estudios Andaluces, Sevilla 2006, s. 117–124.

⁸⁰ Zob. np.: A. Egea Fernández-Montesinos: *En busca de lo pintoresco. Andalucía a través de la narrativa de viaje en lengua inglesa desde el siglo XIX*. En: *La retórica del sur...*, s. 53–80; A. López Ontiveros: *Descubrimiento y exaltación de los paisajes andaluces por los viajeros románticos*. En: J. Fernández Lacomba, R. Garófano, A. López Ontiveros, D. Romero de Solís: *Los paisajes andaluces. Hitos y miradas de los siglos XIX y XX*. Junta de Andalucía, Sevilla 2007, s. 173–197; E. Suárez Sánchez, O. Piveteau, A. Fernández Navarro: *Andalucía vista por ojos de mujer. Estudio sobre testimonios de viajeras francófonas del siglo XIX*. Diputación de Sevilla–Servicio de Archivo y Publicaciones, Sevilla 2015.

⁸¹ Zob. np.: *La Andalucía en los libros de viajes del siglo XIX (Antología)*. Ed. M. Bernal Rodríguez. Editoriales Andaluzas Reunidas, Sevilla 1985; *Viajeros románticos en Málaga*. Ed. J. Majada Neila. Librería Cervantes, Salamanca 1996; *Del Támesis al Guadalquivir: antología*

Na gruncie polskich badań filmoznawczych podejmowana przeze mnie tematyka pojawia się po raz pierwszy. Wątki andaluzyjskie występowały dotychczas w analizach adaptacji literatury hiszpańskiej⁸² oraz w bardzo pomocnej monografii Alicji Helman, poświęconej kontekstom kulturowym filmów Carlosa Saury⁸³. Krzysztof Loska, pisząc o wyobraźni kolonialnej w kinie hiszpańskim, wspomina także o filmach migracyjnych zrealizowanych w Andaluzji⁸⁴. Z kolei prace Katarzyny Citko i Ewy Mazierskiej o kinie Pedra Almodóvara⁸⁵ oraz przeprowadzona przez Iwonę Kolasińską-Pasterczyk analiza problemów *sacrum* i *profanum* w dziełach Luisa Buñuela⁸⁶ przybliżają twórczość autorów, którzy niekiedy podejmowali też tematy andaluzyjskie. O niektórych aspektach obrazowania Andaluzji w kinie hiszpańskim pisałam w paru opublikowanych artykułach⁸⁷. Wybrane wątki z przedstawionych tam badań, znacznie poszerzone, pogłębione i uzupełnione, wykorzystuję również w niniejszej książce.

W tym miejscu chciałabym wyrazić wdzięczność Pani Profesor Grażynie Stachównie za wszystkie sugestie zawarte w recenzji wydawniczej. Za cenne uwagi i hiszpańskie inspiracje dziękuję Panu Profesorowi Tadeuszowi Miczce.

---

de los viajeros ingleses en la Sevilla del siglo XIX. Trad. y ed. J. Alberich. Universidad de Sevilla, Sevilla 2000; *Viajes de extranjeros por España y Portugal: desde los tiempos más remotos hasta comienzos del siglo XX*. Recopilación, trad. y notas J. García Mercadal. Junta de Castilla y León–Consejería de Educación y Cultura, Valladolid 1999; *Le voyage en Espagne: anthologie des voyageurs français et francophones du XVIe au XIXe siècle*. Eds. B. et L. Bennisar. R. Laffont, Paris 1998.

⁸² Zob.: A. Przybyszewska: „Lola odchodzi ku portom”: *cante jondo* na usługach polityki. W: *Od Cervantesa do Pereza Reverte’a. Adaptacje literatury hiszpańskiej i iberoamerykańskiej*. Red. A. Helman i K. Żyto. Fundacja Kino, Warszawa 2011, s. 130–157; G. Stachówna: *Adaptacje „Krwi na arenie” Vicente Blasca Ibañeza: Toréador, en garde! – Toreadorze, uważaj!* W: *Od Cervantesa do Pereza-Reverte’a...*, s. 88–109; J. Aleksandrowicz: „Los aires difíciles” Gerarda Herrero: *ślady na piasku*. W: *Od Cervantesa do Pereza-Reverte’a...*, s. 214–242.

⁸³ Zob. A. Helman: *Ten smutek hiszpański. Konteksty twórczości filmowej Carlosa Saury*. Rabid, Kraków 2005.

⁸⁴ Zob. K. Loska: *Postkolonialna Europa. Etnoobrazy współczesnego kina*. Universitas, Kraków 2016, s. 257–283.

⁸⁵ Zob.: K. Citko: *Filmowy świat Pedra Almodóvara. Uniwersum emocji*. Trans Humana, Białystok 2007; E. Mazierska: *Słoneczne kino Pedra Almodóvara. Słowo/obraz terytoria*, Gdańsk 2007.

⁸⁶ Zob. I. Kolasińska-Pasterczyk: *Piekła Luisa Buñuela: wokół problematyki sacrum i profanum*. Rabid, Kraków 2007.

⁸⁷ Zob.: J. Aleksandrowicz: *Odkrywanie innego. Podróże do Andaluzji w kinie hiszpańskim*. „Studia de Cultura” 2020, nr 12 (1), s. 26–41; Eadem: *Fourteen Kilometres to Paradise. Images of Migration to Andalusia in Spanish Cinema*. „Polonia Journal. Przegląd Polsko-Polonijny” 2019, nr 10, s. 185–209; Eadem: *Od robotnicy do gwiazdy flamenco. Metamorfozy Carmen w kinie hiszpańskim*. „Kwartalnik Filmowy” 2017, nr 97–98, s. 94–112; Eadem: *Pejzaże wyobrażone...*, s. 133–160; Eadem: *Od barwnej españolady do bólu cante jondo. Obrazy flamenco w kinie hiszpańskim*. „Kultura Współczesna” 2011, nr 3 (69), s. 147–165.

Wiele zawdzięczam również Pani Profesor Alicji Helman. Ponadto pragnę podziękować pracownikom hiszpańskich ośrodków naukowych – Filmoteca Española i Biblioteca Nacional de España w Madrycie oraz Filmoteca de Andalucía w Kordobie – w których prowadziłam badania nad filmowymi obrazami Andaluzji.

Indeks przywołanych filmów

- ¡Ja me maaten...!* (*Ha, zabijają mnie!* 2000) 103, 446
- ¡Toreta!* (*Toreadorka!* 1975) 132, 457
- 14 kilómetros* (*14 kilometrów*, 2007) 264–265, 273, 450
- 15 días contigo* (*15 dni razem z Tobą*, 2005) 378–379, 382, 384, 386–387, 450
- 3 días* (*Trzy dni*, 2008) 400, 451
- 7 dziewic* (*7 vírgenes*, 2005) 378–381, 385–387, 389–391, 395, 449
- 800 kul* (*800 balas*, 2002) 320, 447, 478
- 9 mil* (*El Niño*, 2014) 400, 453
- abominable hombre de la Costa del Sol, El* (*Odrażający mężczyzna z Costa del Sol*, 1969) 195, 437
- Acariño galaico / De barro* (*Galicyjska pieśń-czota / Z gliny*, 1953–1955) 367, 463
- After* (2009) 395–396, 451
- Aguaespejo granadino* (*Woda-zwierciadło Granady*, 1953–1955) 367–369, 457
- Agur Etxebeste* (2018) 281, 463
- Al sur de Granada* (*Na południe od Granady*, 2003) 199, 448, 496
- Alalá* (2016) 341, 387, 461
- Alameda, La* (1978) 349–350, 458, 475
- alegres bribones, Los* (*Wesołe łotrzyki*, 1982) 88–89, 166, 440
- Alegrías de Cádiz* (*Alegrías z Kadyksu*, 2013) 338, 453
- alma de la copla, El* (*Dusza copli*, 1965) 75, 436
- Almadraberos* (1982) 348, 459
- Almendros-Plaza Nueva, Los* (2000) 340, 459
- Amanecer en Puerta Oscura* (*Świt przy Puerta Oscura*, 1957) 152–153, 359, 433, 488
- Amor a la española* (*Miłość w hiszpańskim stylu*, 1967) 195, 436–437
- Amor andaluz* (*Andaluzyjska miłość*, 1914) 64, 421
- amor brujo, El* (*Czarodziejska miłość*, 1949) 94–95, 429
- amor brujo, El* (*Czarodziejska miłość*, 1967) 95, 334, 437
- Ana Manuscrito* (*Ana Manuskrypt*, 1979) 349, 458
- Andalucía* (*Andaluzja*, 2007) 204–205, 370, 450
- Andalucía 28-F* (*Andaluzja, 28 lutego*, 1980) 349, 458
- Andalucía chica* (*Mała Andaluzja*, 1988) 247, 442
- Andalucía, mitos y tópicos* (*Andaluzja, mity i stereotypy*, 2008) 366, 462
- Andalucía, un siglo de fascinación* (*Andaluzja, wiek fascynacji*, 1995–1998) 55, 200, 202, 278–280, 329, 358–359, 462, 478, 480, 483–484, 490
- Andalusian Dance* (*Taniec andaluzyjski*, 1896) 56, 463
- Aprendiendo a morir* (*Nauka umierania*, 1962) 120, 124, 126, 128, 130, 160, 236, 435
- árbol de la sangre, El* (*Drzewo krwi*, 2018) 232–234, 455, 496
- Around flamenco* (*Wokół flamenco*, 2001) 202, 459

- Arquitectura en la Costa del Sol* (*Architektura na Costa del Sol*, 1976) 349, 457
- Artysta* (*The Artist*, 2011) 316, 463
- Astronautas* (*Astronauta*, 2003) 379–380, 394, 396, 448
- Atún y chocolate* (*Tuńczyk i czekolada*, 2004) 17, 261–262, 321–322, 449
- Autor* (*El autor*, 2017) 205, 401–402, 455
- Aventuras de Joselito y Pulgarcito* (*Przygody Joselito i Pulgarcito*, 1960) 237, 463
- Aventuras de Juan Lucas* (*Przygody Juana Lucasa*, 1949) 149, 151, 429
- Avisa a Curro Jiménez* (*Zawiadom Curra Jiménez*, 1978) 141, 152, 169–170, 439
- Axarquía árabe, La* (*Arabska Axarquía*, 1976) 348, 457
- Ay, Carmela! ¡Ay, Carmela!* (1990) 306–309, 443
- Bajo el cielo andaluz* (*Pod niebem Andaluzji*, 1960) 80, 166, 236, 434
- bandido Generoso, El* (*Szlachetny rozbójnik*, 1954) 153, 274–275, 295, 300, 431
- Bandolero* (*Rozbójnik*, 2000) 418, 463
- Barranco de Viznar, El* (*Wąwóz Viznar*, 1976) 339, 457
- barrera nº 13, La* (*Rząd nr 13*, 1912) 125, 421
- Barrio* (*Dzielnica*, 1998) 385, 389, 463
- Bello recuerdo* (*Piękne wspomnienie*, 1961) 237, 463
- Belmonte* (1995) 130–131, 236, 445
- Benítez quiere ser torero* (*Benítez chce zostać toreadorem*, 1910) 291–292, 421
- Besos para todos* (*Buziaki dla wszystkich*, 2000) 211, 446–447
- Bez końca* (*Sin fin*, 2018) 219, 396, 455
- blanca paloma, La* (*Biała gołębic*, 1942) 87, 245, 427
- bodega, La* (*Bodega*, 1930) 240–241, 425
- Bola, El* (*Kulka*, 2000) 380, 463
- Bo pójdzie z dymem* (*Antes de la quema*, 2019) 400–401, 456
- Brindis a Manolete* (*Hołd dla Manolete*, 1948) 114–115, 124, 132, 168, 236, 429
- Buñuel i stół króla Salomona* (*Buñuel y la mesa del rey Salomón*, 2001) 282, 364, 447
- Búsqieme a esa chica* (*Znajdź mi tę dziewczynę*, 1964) 98, 463
- Bwana* (1996) 260–261, 445, 475
- C.A. 79, un enigma de futuro* (*C.A. 79, zagadka przyszłości*, 1979) 350, 458
- caballero andaluz, Un* (*Andaluzyjski dżentelmen*, 1954) 79, 87, 91, 294, 431
- caballero famoso, Un* (*Słynny kawaler*, 1942) 119–120, 129, 427
- Cabeza de perro* (*Głowa psa*, 2006) 231, 450
- Café de Chinitas* (1960) 75–76, 99, 236, 434
- Calabuch* (1956) 296, 464
- Camarón* (2005) 235, 371, 450
- Camarón. Flamenco y revolución* (*Camarón. Flamenco i rewolucja*, 2018) 370–371, 461
- Camelamos naquerar* (*Chcemy mówić*, 1976) 339, 457
- Camino del Rocío* (*Droga do Rocío*, 1966) 89, 192, 245, 436
- Canelita en rama* (1942) 81, 87–88, 91, 242, 244–245, 427
- Carceleras* (1910) 64, 421
- Carceleras* (1922) 63, 88, 169–170, 422
- Carceleras* (1932) 64, 425
- Carlos contra el mundo* (*Carlos kontra świat*, 2002) 253, 378–381, 387, 391, 447
- Carmen* (1913) 44, 49, 53, 141, 421
- Carmen* (1983) 53, 105, 141, 153–154, 197, 303–306, 441, 489
- Carmen* (2003) 51–52, 54–55, 134, 141, 143, 145–146, 154, 170, 199–200, 448–449
- Carmen la de Ronda* (*Carmen z Rondy*, 1959) 48–50, 52–53, 73, 81, 100, 129, 141, 148–149, 433
- Carmen la de Triana* (*Carmen z Triany*, 1938) 45–46, 48–53, 62, 74, 128, 141, 148–149, 166, 170–171, 276, 311, 313, 426, 486, 491

- Carmen, La* (1975) 50, 52–53, 141, 153–154, 438
- Carmen, o la hija del bandido* (*Carmen, córka rozbójnika*, 1911) 43–45, 53, 141, 421
- Carmencita* (1894) 56, 464
- Carmina i amen* (*Carmina y amén*, 2014) 329–331, 371, 381, 453
- Carne de horca* (*Skazani na powieszenie*, 1953) 153, 431
- cartas de Alou, Las* (*Listy od Alou*, 1990) 259–260, 264, 267, 271–273, 443, 475
- casa de Bernarda Alba, La* (*Dom Bernardy Alba*, 1987) 366, 442
- casa de las palomas, La* (*Dom gołębic*, 1971) 248, 438
- casa del caracol, La* (*Dom ślimaka*, 2021) 400, 456
- Casa Flora* (1973) 109, 438
- Casas viejas* (1983) 348, 358, 441
- Chantaje a un torero* (*Szantażowany toreador*, 1963) 128–129, 435
- ciudad es nuestra, La* (*Miasto jest nasze*, 1975) 246, 457
- ciudad es el recuerdo, La* (*Miasto jest wspomnieniem*, 1979) 350, 458
- Civilón de Sierra Morena, El* (*El Civilón z Sierra Morena*, 1942) 418, 463
- Clandestinos* (*Żyjący w ukryciu*, 2007) 392, 451
- Contra el viento* (*Pod wiatr*, 1990) 205, 228–229, 392, 443–444
- copla andaluza, La* (*Andaluzyjska copla*, 1929) 59–60, 108, 424, 489
- Copo* (*Sieć*, 1977) 348, 458
- corazón de la montaña, El* (*Serce góry*, 2008) 418, 463
- Corre, gitano* (*Biegnij, Cyganie*, 1982) 337, 440
- Corridas de alegría* (*Orgazmy radości*, 1982) 338, 440
- cosas del querer, Las* (*Miłosne sprawy*, 1989) 235, 322, 443
- cosas del querer 2, Las* (*Miłosne sprawy 2*, 1995) 254, 322, 445
- cólera del viento, La* (*Gniew wiatru*, 1971) 358, 438
- crimen de una novia, El* (*Zbrodnia panny młodej*, 2006) 217–219, 365, 460
- Cristo de los Faroles, El* (1958) 98, 170, 433
- Crónica, Torremolinos invierno* (*Kronika, Torremolinos zimą*, 1965) 349, 457
- Cuando todo esté en orden* (*Gdy wszystko się ułoży*, 2002) 253, 379, 447
- Cudowne światło* (*La luz prodigiosa*, 2002) 256, 367, 449
- cuentos de la Alhambra, Los* (*Opowieści z Alhambry*, 1950) 74–75, 81, 149–151, 159–160, 163, 189, 429
- Cueva de la Pileta* (1976) 349, 458
- Currito de la Cruz* (1925) 58, 89, 114, 116, 118, 123–126, 164–165, 167–168, 185, 207, 238–239, 423, 484
- Currito de la Cruz* (1936) 118, 124–126, 167, 426
- Currito de la Cruz* (1949) 72–73, 118, 123–128, 167, 185–186, 239–240, 429
- Currito de la Cruz* (1965) 72–73, 118, 119, 124–126, 128, 166–167, 239, 436
- Curro Jiménez* (1976–1979) 141, 461
- Curro Jiménez. El regreso de una leyenda* (*Curro Jiménez. Powrót legendy*, 1995) 141, 462
- Curro Vargas* (1923) 159, 169, 423
- Cygańska dusza* (*Alma gitana*, 1996) 220, 445
- Czarodziejska miłość* (*El amor brujo*, 1986) 95, 105, 306, 442
- Czym sobie na to wszystko zasłużyłam?* (*¿Qué he hecho yo para merecer esto?* 1984) 325–326, 441
- Danse espagnole de la feria* (*Taniec hiszpański podczas święta*, 1900) 56, 464
- danza fatal, La* (*Fatalny taniec*, 1914) 56, 422
- Debla, la virgen gitana* (*Cyganka Debla*, 1951) 83, 430
- Déjate caer* (*Pozwól sobie upaść*, 2007) 378, 381, 384, 387, 390–391, 451

- Detektyw* (*True Detective*, 2014–2019) 212, 464
- día que nació yo, El* (*Dzień, w którym się urodziłam*, 1991) 339–340, 444
- Días del viejo color* (*Dni w wyblakłym kolorze*, 1968) 210, 300, 437
- Diego Corrientes* (1914) 141, 422
- Diego Corrientes* (1924) 141, 147, 423
- Diego Corrientes* (1936) 141, 151, 426
- Diego Corrientes* (1959) 142, 147–148, 151–152, 166, 433
- Dime una mentira* (*Powiedz mi jakieś kłamstwo*, 1992) 344, 444
- Długi weekend* (*El puente*, 1977) 210, 227, 300–301, 353, 358, 439
- Don Juan* (1974) 302, 464
- Don Juan, mi querido fantasma* (*Don Juan, mój kochany duch*, 1990) 302–303, 444, 479
- Don Mendo Rock ¿La venganza?* (*Don Mendo Rock: zemsta?* 2010) 322–324, 452
- dos de mayo, El* (*Drugi maja*, 1927) 85, 464
- dos orillas, Las* (*Dwa brzegi*, 1987) 248–250, 252–253, 344, 442
- duende de Jerez, El* (*Duende z Jerez*, 1954) 67, 431
- Duende y misterio del flamenco* (*Duende i tajemnica flamenco*, 1950) 67–68, 95, 108, 129, 163, 166, 171, 173, 457
- duendes de Andalucía, Los* (*Duende Andaluzji*, 1966) 67, 130, 192–194, 436, 478
- duquesa de Benamejí, La* (*Księżna Benamejí*, 1949) 66–67, 81, 83, 142, 150–151, 174, 429, 479
- Dziewczyna marzeń* (*La niña de tus ojos*, 1998) 45, 55, 276–277, 309–313, 315, 446, 478, 486
- Embrujo* (*Oczarowanie*, 1946) 74, 76, 81, 93, 235, 428
- embrujo de Sevilla, El* (*Czar Sewilli*, 1930) 59, 425, 484
- emigrante, El* (*Emigrant*, 1960) 75, 83, 237, 434
- En Andalucía nació el amor* (*Miłość zrodziła się w Andaluzji*, 1966) 130, 161, 190–193, 436, 485
- enfermedad del domingo, La* (*Niedzielną choroba*, 2018) 18, 464
- Eres mi héroe* (*Jesteś moim bohaterem*, 2002) 213, 235, 361–362, 371, 449
- Esa voz es una mina* (*Ten głos to kopalnia*, 1955) 98–99, 170, 173, 432
- España trágica* (*Hiszpania tragiczna*, 1918) 113–114, 141, 144, 422
- espuela, La* (*Strzeмиenny*, 1976) 245, 337, 341–344, 353, 438
- Estrecho Adventure* (*Cieśnina Adventure*, 1996) 263–264, 459
- Estrella de Sierra Morena* (*Estrella z Sierra Morena*, 1952) 72–73, 81, 143, 146–147, 149, 173, 430
- Etxebestowie w opałach* (*Aupa Etxebeste!* 2005) 281, 450
- Familia provisional* (*Rodzina tymczasowa*, 1958) 261, 464
- familia y... uno más, La* (*Rodzina i... jeszcze jedno*, 1965) 261, 464
- Fermín Salvoechea: visto para sentencia* (*Fermín Salvoechea: sentencja wyroku*, 1987) 358, 459
- Fiesta de verdiales* (1976) 348, 458
- Filigrana* (1949) 70, 75, 80–81, 171–172, 235, 429
- Flamenco* (1995) 105–107, 459, 491
- Flamenco, flamenco* (2010) 106–107, 460
- Flor de España* (*Kwiat Hiszpanii*, 1922) 118, 422
- Flor de otoño* (*Jesienny kwiat*, 1916) 56, 422
- Forja de almas* (*Kuźnia dusz*, 1943) 163, 428
- Frente al mar* (*Naprzeciw morza*, 1979) 338, 342, 440
- frente de los suspiros, El* (*Front westchnień*, 1942) 70, 167, 209, 427
- Fuego en Castilla* (*Ogień w Kastylii*, 1953–1955) 367, 464
- Fugitivas* (*Uciekinierki*, 2000) 222–224, 447

- Fútbol, amor y toros (Futbol, miłość i byki, 1929)* 58, 424
- gata, La (Kotka, 1956)* 82, 120, 130, 166, 173, 432
- gato montés, El (Dziki Kot, 1935)* 70, 116, 123, 126, 132, 141, 144–145, 425
- gitana blanca, La (Biała Cyganka, 1923)* 61, 120, 123–124, 168, 423
- Gitana Cañí (Cyganka, 1917)* 56, 422
- Gitano (Cygan, 2000)* 102–104, 163, 447
- Gloria Mairena (1952)* 70, 81–82, 92, 94, 165–168, 430
- Gra o tron (Game of Thrones, 2011–2019)* 283, 464
- gran familia, La (Wielka rodzina, 1962)* 261, 464
- guapos, Los (Zabijaki, 1910)* 141, 421
- guapos, Los (Zabijaki, 1923)* 141, 423
- Guerreras verdes (Zielone mundury, 1976)* 129, 154, 169, 439
- guerrilleros, Los (Partyzanci, 1963)* 100, 129, 151, 170, 435
- Ha llegado un ángel (Przyjechał anioł, 1961)* 97, 434–435
- hermana alegría, La (Siostra radość, 1955)* 62–63, 93–94, 432
- hermana San Suplicio, La (Siostra San Suplicio, 1927)* 80, 209, 424
- hermana San Suplicio, La (Siostra San Suplicio, 1934)* 80, 168, 209, 425
- hermana San Suplicio, La (Siostra San Suplicio, 1952)* 80, 173, 209–210, 294, 430
- hija de Juan Simón, La (Córka Juana Simóna, 1935)* 58, 84, 425
- hija de Juan Simón, La (Córka Juana Simóna, 1957)* 58, 464
- hombre, un ideal: Blas Infante, Un (Człowiek, ideał: Blas Infante, 1980)* 347, 356–357, 459
- huellas que devuelve el mar, Las (Ślady, które zwraca morze, 2004)* 226–227, 449
- Iberia (2005)* 105, 460
- ignorancia de la sangre, La (Nieświadomość krwi, 2014)* 256, 372–373, 399–400, 453–454
- Intemperie (Pod gołym niebem, 2019)* 255, 402, 456
- Interes życia (A puerta fría, 2012)* 397, 452
- invitados, Los (Goście, 1987)* 198, 248, 442
- Ja też! (Yo, también, 2009)* 396–397, 452
- Jak wygrałem wojnę (How I Won a War, 1967)* 220, 464
- Jak zostać Baskiem (Ocho apellidos vascos, 2014)* 203, 208, 213–217, 234, 256–257, 281, 329, 412, 454, 490–491
- Jak zostać cesarzem (Los Japón, 2019)* 203–204, 456
- Jak zostać Katalonką (Ocho apellidos catalanes, 2015)* 203, 213–215, 217, 234, 256–257, 329, 412, 414, 454
- Jaulas (Klatki, 2018)* 205, 256, 385, 396, 455
- Johnny Guitar (1954)* 249, 464
- José María (1963)* 143, 152, 435
- Julieta (2016)* 253, 454
- Kanibal (Caníbal, 2013)* 205, 401, 453
- Karate a muerte en Torremolinos (Karate na śmierć i życie w Torremolinos, 2002)* 318, 448
- Kika (1993)* 220, 326, 444
- Killer Barbys vs. Dracula (2002)* 318, 448
- Kobiety na skraju załamania nerwowego (Mujeres al borde de un ataque de nervios, 1988)* 325, 328, 442–443
- Kochani bracia i siostry (Mi querida cofradía, 2018)* 327–328, 455
- Krew na piasku (Blood and Sand, 1922)* 31, 121, 464
- Krew na piasku (Blood and Sand, 1941)* 31, 121, 464
- Krew na piasku (Sangre y arena, 1989)* 31, 120–122, 125, 129–132, 166, 443
- Krowy (Vacas, 1992)* 232, 464
- Królowa Hiszpanii (La reina de España, 2016)* 277, 312–315, 455

- Krówka (La vaquilla, 1985)* 296, 309, 464
- Krwawe gody (Bodas de sangre, 1981)* 105, 218, 306, 365, 440
- Krwawe gody (La Novia, 2015)* 365–366, 454, 475, 496
- Kto zabił Bambię? (¿Quién mató a Bambi? 2013)* 394–396, 453
- Kwiat mego sekretu (La flor de mi secreto, 1995)* 104, 445
- larga noche, La (Długa noc, 1977)* 349, 458
- Largo viaje hacía la ira (Długa podróż w stronę gniewu, 1969)* 246, 457
- Lejos del mar (Daleko od morza, 2015)* 227–228, 392, 454
- león de Sierra Morena, El (Lew z Sierra Morena, 1928)* 143, 145, 148, 168, 173–174, 424
- Letni deszcz (El camino de los ingleses, 2006)* 284, 401, 450
- leyenda del ladrón del árbol de los colgados, La (Legenda o złodzieju z drzewa wisielców, 2009)* 418, 463
- leyenda del tiempo, La (Legenda o czasie, 2006)* 19, 201–203, 341, 387–389, 460, 479
- Litri y su sombra, El (El Litri i jego cień, 1960)* 116, 119, 124, 128–130, 132, 236, 434
- Llanto por un bandido (Lament dla bandyty, 1963)* 143, 154, 333–334, 435
- lobo de la Sierra, El (Wilk z gór, 1913)* 144, 421
- Lola la Piconera (1951)* 66, 73, 81, 84, 95, 171, 430
- Lola se va a los puertos, La (Lola odchodzi ku portom, 1947)* 76–77, 81, 84, 123, 127–128, 242–243, 428
- Lola se va a los puertos, La (Lola odchodzi ku portom, 1993)* 108, 243, 362–363, 444
- Lola, la película (Lola, film, 2007)* 101–102, 235, 451
- Lorca, muerte de un poeta (Lorca, śmierć poety, 1987–1988)* 365, 462
- Luna de miel (Miesiąc miodowy, 1959)* 95, 130, 161–162, 171–172, 192, 433–434
- Lute II: mañana seré libre, El (El Lute II: jutro będę wolny, 1988)* 229, 443
- Lute: camina o revienta, El (El Lute: mąszeryj albo giń, 1987)* 229, 464
- Łatwiej jest nie patrzeć (Vivir es fácil con ojos cerrados, 2013)* 200, 220–222, 392, 453
- Macarena (1944)* 70, 72, 168, 428
- Madre amadísima (Najukochańsza matka, 2009)* 252, 451–452
- Madre in Japan (Matka in Japan, 1985)* 343–344, 441
- Magda (1913)* 125, 421
- Malaventura (Nieszczęście, 1988)* 343, 443, 480
- Malvaloca (1926)* 70, 88–89, 207, 424
- Malvaloca (1942)* 70, 87, 89, 207–208, 427, 477
- Malvaloca (1954)* 70, 207, 431
- Manolete (2007)* 115–116, 124, 130–131, 451
- Manolo, la nuit (Manolo nocą, 1973)* 195, 438
- Manuela (1976)* 335–337, 341, 343–344, 439
- mar, la mar, El (Morze, 1976)* 348, 458
- Mari, La (2003)* 248, 462
- Mari 2, La (2009)* 248, 462
- María de la O (1936)* 60–61, 84, 109, 163, 185, 426
- María de la O (1956)* 60, 434
- María, la santa (María, święta, 1977)* 343, 345, 353, 439
- María querida (Kochana María, 2004)* 254, 449
- Marinaleda. El sueño de la tierra (Marinaleda. Sen o ziemi, 2007)* 360–361, 460
- Mariquilla Terremoto (1939)* 74–75, 80, 168, 170–171, 235, 426–427
- Marisol rumbo a Río (Marisol wyrusza do Río, 1963)* 237, 464
- Martingala (Podstęp, 1940)* 88, 427

- mártires del arroyo, Los* (Męczennicy losu, 1924) 124, 423
- Más allá del jardín* (Poza ogrodem, 1996) 254, 445–446
- Matador* (1986) 132, 464
- Me has hecho perder el juicio* (Przeegrany z miłości, 1973) 99–100, 159, 438
- medalla del torero, La* (Medalik toreadora, 1924) 58, 114, 118, 423
- mejor de los tiempos, El* (Najlepszy czas, 1989) 198, 443
- Miel de naranjas* (Miód pomarańczowy, 2012) 254, 452
- Między morzem a oceanem* (Entre dos aguas, 2018) 341, 379, 387–388, 461
- Militona o la tragedia del torero* (Militona lub tragedia toreadora, 1922) 111–112, 422
- misterio de la Puerta del Sol, El* (Tajemnica Puerta del Sol, 1929) 293, 424–425
- Misterio en la marisma* (Tajemnica mokradła, 1942) 332, 427–428, 484
- mitad de Óscar, La* (Połowa Óscara, 2010) 205, 253, 392–393, 452
- momento de la verdad, El* (Chwila prawdy, 1965) 332–333, 436
- Montoyas y Tarantos* (1989) 104, 443
- Morena clara* (1936) 62, 70–72, 76, 81, 83–84, 86–87, 91, 167–168, 241, 426
- Morena clara* (1954) 62, 81, 83, 86–87, 91, 167–168, 294, 431, 489
- Moros y Cristianos* (Maurowie i chrześcijanie, 1987) 296–297, 352, 442
- Mroczny przedmiot pożądania* (Cet obscur objet du désir, 1977) 55–56, 197–198, 300, 439
- mujer es un buen negocio, La* (Kobieta to dobry interes, 1977) 88–89, 100, 192, 439
- mundo es nuestro, El* (Świat należy do nas, 2012) 205, 230–231, 235, 329, 412, 414, 452
- mundo es suyo, El* (Świat należy do nich, 2018) 231, 235, 281, 329, 373, 412, 414, 455
- Nadie conoce a nadie* (Nikt nie zna nikogo, 1999) 134, 328–329, 446, 485
- niña de la venta, La* (Dziewczyna z gospody, 1951) 63, 74–75, 91–92, 430
- niña de luto, La* (Dziewczyna żalobie, 1963) 332, 435, 490
- niño de las monjas, El* (Chłopiec od zakonnic, 1925) 57, 118, 125, 423
- niño de oro, El* (Złoty chłopiec, 1925) 88, 424
- No te supe perder* (Nie umiałem cię stracić, 2018) 134, 401, 455–456
- Nosferatu: symfonia grozy* (Nosferatu, eine Symphonie des Grauens, 1922) 262, 464
- novia de Juan Lucero, La* (Naręczona Juana Lucera, 1959) 118–119, 434
- novicia rebelde, La* (Zbuntowana nowicjuszka, 1971) 80, 210, 438
- nueva Cenicienta, La* (Nowy Kopciuszek, 1964) 98, 171, 464
- Nuevo en esta plaza* (Początkujący na arenie, 1966) 120, 126, 130, 236, 436
- Nuits andalouses* (Andaluzyjskie noce, 1954) 95, 188–189, 431
- Objetivo: bi-ki-ni* (Cel: bi-ki-ni, 1968) 195–196, 231, 437
- Ocaña, retrato intermitente* (Ocaña, portret nieukończony, 1978) 246, 327, 458
- Operación cabaretera* (Operacja kabaretowa, 1967) 195–196, 231, 437
- Operación Expo* (Grupo 7, 2012) 379, 384, 389–390, 453, 496
- Oro y marfil* (Złoto i kość słoniowa, 1947) 75, 170, 428
- otra Carmen, La* (Inna Carmen, 1915) 30, 44–45, 422
- pájaro de la felicidad, El* (Ptak szczęścia, 1993) 225–226, 280–281, 392, 445
- palomo cojo, El* (Kulawy gołąb, 1995) 102, 252, 445
- Pan, amor y Andalucía* (Chleb, miłość i Andaluzja, 1958) 75, 95, 109, 130, 165, 189, 192, 433

- pandilla, La* (*Ferajna*, 2007) 418, 463
Paralelo 36 (*36 równoleżnik*, 2004) 265–266, 460
Pasión en el mar (*Morskie namiętności*, 1956) 82–83, 432
pasión singular, Una (*Niezwykła pasja*, 2002) 357–358, 449, 473
Pasos Largos. El último bandido andaluz (*Pasos Largos. Ostatni andaluzyjski bandyta*, 1986) 154, 173, 442
Patio andaluz (*Patio andaluzyjskie*, 1958) 73, 166–167, 433
patio de los naranjos, El (*Patio z drzewami pomarańczowy*, 1926) 57–58, 88–89, 118, 124, 164, 168, 424, 487
patria chica, La (*Mała ojczyzna*, 1943) 74, 170, 237, 428
Pedrucho (1925) 118, 423
Pena, penita, pena (*Ból, mały ból, ból*, 1957) 109, 464
Pepe el andaluz (*Pepe Andaluzyjczyk*, 2013) 254, 461
pequeño ruiseñor, El (*Mały słowik*, 1956) 96, 464
Pero... ¿en qué país vivimos? (Ale..., w jakim kraju żyjemy?) (1967) 100, 464
perro llamado dolor, Un (*Pies nazywany bólem*, 2001) 418, 463
pescador de coplas, El (*Poławiacz copli*, 1954) 99, 171, 236, 432
piel quemada, La (*Spalona skóra*, 1967) 246–247, 332, 358, 437, 489
Pintores del mar (*Malarze morza*, 1976) 349, 458
pintura de vanguardia en Málaga, La (*Malarstwo awangardowe w Maladze*, 1970) 349, 457
Podróż do pokoju matki (*Viaje al cuarto de una madre*, 2018) 397–398, 456
Policzone dni (*Días contados*, 1993) 227, 301–302, 445
Polígono Sur. El arte de las Tres Mil (*Polígono Sur. Sztuka Trzech Tysięcy*, 2003) 340–341, 387, 460
Poniedziałki w słońcu (*Los lunes al sol*, 2002) 375, 465
Por la gracia de Dios (*Za łaskę Boga*, 1978) 346–347, 458, 490
Porozmawiaj z nią (*Hable con ella*, 2002) 122, 132–134, 232, 234, 326–327, 448, 483, 496
Porywacz, zapaśnik i papuga (*Matando Cabos*, 2004) 394, 464
Powrót do Hansali (*Retorno a Hansala*, 2008) 271–272, 451
Prawo pożądania (*La ley del deseo*, 1987) 231–232, 326, 442
próximo otoño, El (*Najbliższa jesień*, 1963) 196, 332, 435
Puente de coplas (*Most pieśni*, 1961) 161, 170, 236, 435
rayo de luz, Un (*Promień światła*, 1960) 97, 434
Raza (*Rasa*, 1941) 312, 465
Recambios (*Wymiany*, 2004) 256, 449
reina mora, La (*Mauretańska królowa*, 1922) 72, 159, 422
reina mora, La (*Mauretańska królowa*, 1936) 72, 159, 166–168, 426
reina mora, La (*Mauretańska królowa*, 1954) 71–72, 159, 165, 168, 432
Rejas y votos (*Kraty i przyrzeczenia*, 1925) 58, 155, 424, 486
relicario, El (*Medalion*, 1927) 118, 124, 424
relicario, El (*Medalion*, 1933) 118, 425
relicario, El (*Medalion*, 1970) 118, 122, 437
Réquiem andaluz (*Requiem andaluzyjskie*, 1977) 338–339, 458
rey de Sierra Morena, El (*Król Sierra Morena*, 1950) 143, 429–430
Rey gitano (*Cygański król*, 2015) 104, 454
Rivales (*Rywale*, 2008) 229, 401, 451
Rocío (1980) 245–246, 345–346, 459
Rocío y José (*Rocío i José*, 1983) 245, 441
Rodar en Andaluz (*Kręcić w Andaluzji*, 2016) 348, 461

- Rosario la Cortijera* (1923) 56, 125, 168, 173, 241, 423
- Rosario la Cortijera* (1935) 116, 125–126, 166, 168, 173, 240–241, 426
- ruiseñor de las cumbres, El* (Słowik z gór, 1958) 96, 465
- Sabina, La* (1979) 56, 192, 196–197, 440
- Sacromonte, los sabios de la tribu* (Sacromonte, mędracy z plemienia, 2013) 337, 461
- Saeta del ruiseñor* (Saeta słowika, 1957) 96–97, 166, 192, 433
- Saïd* (1999) 264, 446
- Samotne* (Solas, 1999) 16, 252, 376–378, 383, 387, 391, 410, 412, 446, 485
- Sangre y arena* (Krew na piasku, 1916) 31, 60, 113, 115–118, 121–123, 125–126, 141–142, 158–159, 168, 236, 238, 422, 486
- Sangue e areia* (Krew na piasku, 1967–1968) 121, 465
- Se acabó el petróleo* (Kryzys naftowy, 1980) 343–344, 363, 440
- Sejf* (La caja 507, 2002) 399–400, 448
- semana que viene, sin falta, La* (W przyszłym tygodniu, niezawodnie, 2006) 18, 465
- Serce Ziemi* (El corazón de la tierra, 2007) 284, 359–360, 451
- Serenata española* (Hiszpańska serenada, 1947) 62, 75, 81, 93, 160, 168–169, 171–172, 428
- Sevilla connection* (1992) 362, 444
- Sé villana. La Sevilla del Diablo* (Sé villana. Sewilla Diabła, 2013) 351–352, 461
- Sevillanas* (1992) 105, 107–108, 459
- Sevilla 2030* (2003) 351, 460
- Sevilla rota* (Rozbita Sewilla, 1979) 350, 458
- Sevilla tuvo que ser* (To musiała być Sewilla, 1979) 350–351, 458
- sexto sentido, El* (Szósty zmysł, 1929) 292, 465
- Sierra de Ronda* (Góry Rondy, 1933) 32, 142–143, 151, 425
- Siete Niños de Écija* (Siete Niños z Écijy, 1912) 141, 143–144, 421
- silencio, El* (Cisza, 2014) 341, 461
- Siódma pieczęć* (Det sjunde inseglet, 1957) 319, 465
- Stare grzechy mają długie cienie* (La isla mínima, 2014) 211–213, 284, 395, 454
- Sucedió en Sevilla* (Zdarzyło się w Sewilli, 1954) 72, 74, 81, 87, 166–167, 187–188, 245, 432
- sueño de Andalucía, El* (Sen o Andaluzji, 1951) 20, 34, 62, 92, 117, 151, 275–276, 294–295, 430
- sueño de Ibiza, El* (Sen o Ibizie, 2002) 18, 465
- Superstición andaluza* (Andaluzyjski przesąd, 1911) 61–62, 421
- sur, El* (Południe, 1983) 277–278, 282, 441, 477
- Suspiros de España* (Westchnienia za Hiszpanią, 1939) 80, 84, 307–308, 427
- Szynka, szynka* (Jamón, jamón, 1992) 120, 465
- Śnieżka* (Blancanieves, 2012) 17, 117, 134–135, 315–319, 409, 453, 475, 479–480, 483, 490
- Taksówką na Gibraltar* (Taxi a Gibraltar, 2019) 204, 456
- Tarantos, Los* (1963) 334, 465
- Techo y comida* (Jedzenie i dach nad głową, 2015) 375, 378, 380, 387, 390, 454
- Tempranica, La* (1910) 56, 60, 184, 421
- Tierra de rastros* (Ściernisko, 1980) 343, 347–348, 358, 440, 490
- Tierras de Málaga* (Ziemie Malagi, 1976) 348, 458
- Todo es de color* (Wszystko jest kolorowe, 2016) 217, 461
- Todo es posible en Granada* (W Granadzie wszystko jest możliwe, 1954) 95, 160–161, 186–188, 432
- Todo es posible en Granada* (W Granadzie wszystko jest możliwe, 1982) 100–101, 161, 186, 192, 441

- Todo saldrá bien* (Wszystko będzie dobrze, 2015) 252–253, 454
- Top balsa* (*Top tratwa*, 2007) 263, 460
- Torbellino* (1941) 65, 77–78, 81, 91, 208–209, 216–217, 236, 427, 490
- Toro* (Byk, 2016) 399, 455
- Torremolinos 73* (2002) 317, 319–320, 385, 449
- Torrente 2. Misja w Marbelli* (*Torrente 2. Misión en Marbella*, 2001) 231, 318, 447
- traje, El* (*Garnitur*, 2002) 266–269, 272, 352, 377–378, 380–381, 384, 390, 395, 448
- tren de la memoria, El* (*Pociąg pamięci*, 2005) 246, 465
- turismo es un gran invento, El* (*Turystyka to wielki wynalazek*, 1968) 194–195, 437
- Uciec przed przeszłością* (*Los aires difíciles*, 2006) 223–225, 228, 235, 250, 450
- Urzeczona* (*Spellbound*, 1945) 74, 465
- Uśpiony głos* (*La voz dormida*, 2011) 254, 452
- Vengo* (2000) 337, 447
- Venta de Vargas* (1959) 66, 434
- Vibración de Granada* (*Wibracje Granady*, 1935) 369, 457
- Violetas imperiales* (*Cesarskie fiołki*, 1952) 81, 160, 189, 237, 430–431
- Vivir en Sevilla* (*Życ w Sewilli*, 1978) 338, 342–344, 439–440, 484
- Volavérunt* (1999) 211, 446
- vuelo del tren, El* (*Lecący pociąg*, 2011) 269, 378–379, 387, 452
- Wieczny okop* (*La trinchera infinita*, 2019) 398–399, 456
- Wielki szef* (*The Big Boss*, 1971) 318, 465
- Witaj nam, Mr. Marshall* (*Bienvenido, Mr. Marshall*, 1953) 274, 297–300, 409, 414, 431
- Wybuchowa Carmina* (*Carmina o revienta*, 2012) 329–331, 381, 387, 390, 453, 490
- Yerma* (1998) 366, 446
- Yo, mi mujer y mi mujer muerta* (*Ja, moja żona i moja martwa żona*, 2019) 204, 456
- Yo soy esa* (*Jestem tą dziewczyną*, 1990) 101, 444
- Zachód* (*Poniente*, 2002) 250–252, 267, 269–272, 280–281, 375, 392, 448, 483, 489, 491
- Za dużo naraz* (*¿Por qué se frotan las patitas?* 2006) 380, 389, 395–396, 450
- Zaraza* (*La peste*, 2018–2019) 284, 462
- Złodzieje* (*Ladrones*, 2007) 18, 465

Imágenes de Andalucía en el cine español

Resumen

La novedad del enfoque que ofrecemos en el presente estudio consiste en mostrar cómo ha ido cambiando la representación de Andalucía en la cinematografía española desde el cine mudo hasta el más reciente. Analizamos más de trescientas películas de los años 1910–2021, lo que va complementado con más de sesenta documentos y series televisivas importantes. El estado de la cuestión en que fundamentamos nuestra investigación supera quinientas posiciones bibliográficas, la mayoría de ellas en español, concernientes a Andalucía, el cine español y a los contextos relacionados con ellos.

El libro consta de tres capítulos. El primero se centra en la españolada considerada ante todo como un género cinematográfico y también como un fenómeno cultural más amplio. El objeto de análisis lo constituye una posición muy especial de Andalucía en la evolución del género junto con las circunstancias que condicionaron este proceso. En elementos clave de la españolada se constituyeron las actuaciones musicales, corrida, bandolerismo, motivos gitanos y orientales y los paisajes de la región reducidos a un repertorio de escenarios repetitivos. Son importantes asimismo las encarnaciones filmicas de la figura de Carmen en cuanto ícono del género.

El segundo capítulo está dedicado a los viajes filmicos por Andalucía. Se relacionan con el acto de descubrir la otredad, definida y representada de diferentes modos, que se inscribe en los contextos socio-políticos y en las tendencias narrativas típicas de un periodo dado. Los encuentros interculturales con los extranjeros que viajan al sur, y con los protagonistas procedentes de otras partes de España definen Andalucía y a sus habitantes por medio de la oposición. Dedicamos un espacio aparte a las películas que abordan el tema de la migración y a los viajes imaginarios, vinculados en la mayoría de los casos a los motivos metafílmicos que revelan la artificiosidad de las convenciones cinematográficas y la condición del sur como un constructo cultural.

El último capítulo se centra en buscar realismo y desenmascarar estereotipos. Diferenciamos aquí cinco tendencias predominantes. Las primeras dos se refieren a los modelos de españolada, distorsionándolos grotescamente o buscando un enfoque de los motivos tradicionales que sea realista y crítico a la vez. Las otras tres rompen con los clichés folclóricos y vuelven a las raíces regionales, sitúan la acción lejos de los barrios turísticos, mostrando los problemas sociales de la región o recurren a Andalucía como un fondo más o menos atractivo de una narración sometida a las reglas de un género dado.

Nuestros análisis permiten ver el paso de una imagen de Andalucía que se inscribe en el esquema de la españolada, al pluralismo de la representación contemporánea de la región. Los resultados de la investigación revelan asimismo las relaciones entre la representación filmica del sur y tendencias más amplias de la cinematografía española y las condiciones socio-políticas y culturales de un periodo dado. Además, el estudio subraya el papel del cine que no solo reflejaba, sino que daba forma a la imagen cultural de Andalucía. Por un lado, sobre todo en la época franquista, se la trataba como la región más representativa de todo el país, construyendo a partir del pintoresco folclore del sur un modelo homogéneo de la cultura nacional. Por otro lado, con el renacimiento de las culturas regionales en el periodo de la transformación democrática, el cine se convirtió en una herramienta para construir y expresar la identidad local. En las películas de

la época democrática, la antes exagerada visión de la región ha llegado a ser un impulso a desmascarar estereotipos y convenciones narrativas relacionadas con ellos. La búsqueda del realismo típica del cine de finales del siglo XX y principios del siglo XXI ha conducido al surgimiento de un lenguaje nuevo de la representación de Andalucía: cercano a la cotidianidad y alejado de los clichés folclóricos.

Joanna Aleksandrowicz

Images of Andalusia in Spanish cinema

Summary

The aim of this study is to show the changes in the depiction of Andalusia in Spanish cinema from the silent period to the present day. The analysis covers over three hundred feature films from 1910 to 2021, and is supplemented by the most important documentaries and television series, comprising a total of over sixty titles. The research used exceeds five hundred studies, mostly Spanish-language, on Andalusia and Spanish cinema and related contexts.

The book consists of three chapters. The first presents the issues of *españolada*, treated primarily as a film genre, but also as a broader cultural phenomenon. The analysis focuses on the special place of Andalusia in the evolution of the genre and the determinants of this process. The key elements of *españolada* have become musical performance, *corrida*, robbery, gypsy and oriental motifs, and the landscapes of the region reduced to a set of repetitive settings. Also relevant are the cinematic incarnations of the character of Carmen as a timeless icon of the genre.

The next chapter is devoted to cinematic journeys to Andalusia. They involve the discovery of otherness, defined and depicted in different ways, which fits into the socio-political contexts and typical narrative tendencies of the period. Intercultural encounters with foreigners traveling south and characters from other parts of Spain define Andalusia and its inhabitants through opposition. A special section is devoted to films on migration and imaginary journeys, most often linked to metafilmic themes that reveal the artificiality of cinematic conventions and the functioning of the South as a cultural construct.

The final chapter deals with the search for realism and the exposing of stereotypes. I distinguish here five dominant tendencies. The first two refer to the models of *españolada*, presenting them in a grotesque distortion or searching for a realistic and critical approach to traditional themes. The other three cut themselves off from folkloristic clichés, returning to their regional roots, setting the action far from the tourist districts and showing the social problems of the region, or using Andalusia only as a more or less attractive background for narratives subordinated to the rules of a given genre.

The analyses show a shift from the image of Andalusia as an *españolada* to a pluralism in the contemporary presentation of the region. The results of the research also reveal the connections between the cinematic representation of the south and broader trends in Spanish cinematography, as well as the socio-political and cultural conditions of the period in question. Furthermore, the study reveals the role of cinema, which has not only reflected but also actively shaped the cultural image of Andalusia. On the one hand, especially during the Francoist period, it was treated as a kind of showcase for the whole country, using the colourful folklore of the south to construct a model for a unified national culture. On the other hand, with the revival of regional cultures during the political transformation, cinema became a tool for building and expressing local identity. In the films of the democratic period, the old, exaggerated vision of the region proved to be an impulse to unmask stereotypes and the narrative conventions associated with them. The search for realism characteristic of Spanish cinema at the turn of the 20th and 21st century has led to the development of a new language in the depiction of Andalusia – one that is close to everyday life and far removed from folkloristic clichés.

Zdjęcia na okładce

Joanna Aleksandrowicz

Redaktor

Joanna Szewczyk

Projekt okładki według pomysłu Autorki

Tomasz Tomczuk

Redakcja techniczna

Małgorzata Pleśniar

Korekta

Lidia Szumigała

Łamanie

Marek Zagniński

Redaktor inicjujący

Michał Kompała

Nota copyrightowa obowiązująca do 30.11.2022

Copyright © 2021 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Wszelkie prawa zastrzeżone

Sprzyjamy otwartą naukę. Od 1.12.2022 publikacja dostępna na licencji Creative Commons

Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

Wersja elektroniczna monografii zostanie opublikowana w formule wolnego dostępu w Repozytorium Uniwersytetu Śląskiego www.rebus.us.edu.pl.

 <https://orcid.org/0000-0001-5095-7706>

Aleksandrowicz, Joanna

Obrazy Andaluzji w kinie hiszpańskim
(1910-2021) / Joanna Aleksandrowicz.

Wydanie I. - Katowice : Wydawnictwo
Uniwersytetu Śląskiego, 2021

<https://doi.org/10.31261/PN.4085>

ISBN 978-83-226-4109-5

(wersja drukowana)

ISBN 978-83-226-4110-1

(wersja elektroniczna)

Wydawca

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice

www.wydawnictwo.us.edu.pl

e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Druk i oprawa:

Volumina.pl Daniel Krzanowski

ul. Księcia Witolda 7-9

71-063 Szczecin

Wydanie I. Ark. druk. 32,0. Ark. wyd. 39,0. Publikację wydrukowano na papierze Sora Matt Arte 100 g vol. 1.1. PN 4085.
Cena 104,90 zł (w tym VAT).